

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jyri Backman

Bristande förutsättningar i finsk och svensk rätt

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Prof. Lars Gorton

Förmögenhetsrätt

Ht-01

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	8
1.1 KKO:1990:138	10
1.2 NJA 1985 s 178	11
1.3 Syfte och metod	12
1.4 Forskningsläge	13
2 HARMONISERINGSSTRÄVANDENA	15
2.1 Varför harmonisering?	15
2.1.1 Norden	16
2.1.2 Europeiska unionen	18
2.1.3 Övriga världen	19
2.1.3.1 CISG och Köplagen	19
2.1.4 Incoterms	20
3 FÖRUTSÄTTNINGSLÄRAN	22
3.1 Allmän bakgrund	22
3.2 Förutsättningsläran i Finland	24
3.2.1 Allmän rättsgrundsats?	24
3.3 Förutsättningsläran i Sverige	27
3.3.1 Allmän rättsgrundsats: NJA 1985 s 178, 1993 s 319 och 1996 s 410	27
3.3.2 Ogiltighetsgrunder	31
3.3.3 Viktiga rättsfall inom förutsättningsläran	32
3.3.4 Gränsdragningen mellan AvtL 36 § och förutsättningsläran?	35
3.3.5 Diskussion	38
4 AVTL 36 §:S CIVILRÄTTSLIGA REGLER I FINSK OCH SVENSK RÄTT	41
4.1 Avtalsrättsliga regleringen	41
4.1.1 Generalklausulens tillämpningsområde	43
4.1.2 Generalklausulens syfte	44
4.1.2.1 KKO:1987:103	47
4.1.2.2 NJA 1989 s 346	47
4.2 Omförhandlingsklausuler	50
4.2.1 Varför justering av avtalen?	50

5 TOLKNING AV VISSA KONKRETA FALL I FINLAND RESPEKTIVE SVERIGE	52
5.1 Allmänt	52
5.1.1 Penningvärdes- och prisändringar	53
5.1.2 Standardvillkor	55
5.1.3 Force majeure	58
5.1.4 Ekonomisk force majeure	60
5.2 Diskussion	61
6 SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	63
BILAGA	70
LITTERATURFÖRTECKNING	72
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	75

Sammanfattning

Alla avtal ingås med vissa förutsättningar. Internationella (Finland – Sverige) kommersiella transaktioner – avtal mellan näringsidkare - bygger på de avtalsrättsliga principerna avtal skall hållas (pacta sunt servanda) och avtalsfrihet. Förutsättningarna för ingångna avtal kan dock ändras genom bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut). Avtalen kräver i många fall någon form av utfyllnad och tolkningsdata för att eventuella problem skall lösas. Domstolarna eller skiljemännen har till uppgift att tolka avtalen med hjälp av lagen som tillkommit genom lagvalet mellan parterna.

Har domstolarna i Finland och Sverige en likartad syn på möjligheterna att jämka avtal som utsatts för bristande eller oriktiga förutsättningar? *Avtalslagen och dess 36 § i Finland och Sverige* har i grunden samma syfte. Den svenska SOU 1974:83 har spelat stor roll för utformningen av den finländska rättshandlingslagens 36 §, även om ordalydelsen inte är densamma. De bägge länderna har harmoniserat sin lagstiftning liksom de andra nordiska länderna vad framförallt gäller avtalslagen och köplagen. Möjligheterna till jämkning av avtal och avtalsvillkor har stärkts.

Generalklausulens (36 §) centrala betydelse när den utarbetades i Sverige, var behovet av en översyn av de gällande generalklausulerna inom förmögenhetsrätten,¹ och överväga vidgade möjligheter att jämka eller ogiltigförklara avtal eller avtalsvillkor. Konsumentskyddet skulle särskilt beaktas men även behovet av större flexibilitet vid tillämpningen av generalklausulen i förhållandet mellan företagare.²

---

¹ Dessa var 33 § avtalslagen, 8 § skuldebrevslagen, 8 § första stycket avbetalningsköplagen, 34 § försäkringsavtalslagen, 9 § lagen om rätten till arbetstagares uppfinningar, 29 § upphovsrättslagen samt 8 kap. 27 § och 12 kap. 64 § jordabalken.

² Von Post s 88 ff.

Rättspraxis där motsvarigheten till avtalslagen 36 § kommer till tillämpning i våra nordiska grannländer skall kunna vara vägledande för de svenska domstolarna och vice versa.³

Generalklausulen ger dock ej möjlighet till jämkning när det är fråga om vites-, skilje- eller friskrivningsklausuler mellan jämställda näringsidkare som ingått ett kommersiellt avtal, undantag sker om det rör extrema fall.

Trine-Lise Wilhelmsen har diskuterat avtalslagens 36 § i förhållande till ekonomisk effektivitet och har då uppställt två huvudfrågor: För det *första* i vilken utsträckning det är ekonomiskt effektivt att tillämpa/sätta åt sidan, helt eller delvis, ett ingånget avtal. För det *andra* om verkningarna är lämpliga och överensstämmer med ekonomisk effektivitet. Wilhelmsen konstaterar att avtalslagens 36 § inte innehåller någon direkt hänvisning till ekonomisk effektivitet, att bara ekonomisk effektivitet aldrig kan ligga till grund för tillämpning av avtalslagens 36 §. Huvudmålet med avtalslagens 36 § är att beskydda parterna och att tillämpningen av avtalslagens 36 § alltid skall ske i bedömning av avtalets rimlighet/skälighet mellan parterna.⁴

Bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut) kan när det behövs jämkas med hjälp av generalklausulen vid redan ingångna avtal, när det är frågan om grundläggande ändringar som drabbat den ena parten. Ändrade förhållanden som avtalspart kan drabbas av kan vara av alla möjliga slag, oftast är det frågan om force majeure situationer. Force majeure kan vara krig, naturkatastrofer, strejker o.s.v. samt av ekonomisk eller social karaktär. Alla dessa situationer har diskuterats i doktrin och torde kunna bli bedömd som situationer utom avtalsparts kontroll. Skyldigheten att försöka fullgöra avtalet så långt som möjligt har sedan gammal tradition (i framför allt finländsk doktrin) också med *lojalitetsprincipen* att göra. Skyldigheten att

---

³ Eget konstaterande.

⁴ Wilhelmsen, TfR 1995 s 1-246 s 15 ff.

prestera kan dock inte sträckas hur långt som helst utan en gräns sätts i försöken att prestera, den så kallade *skälighetsprincipen*.

Vid sidan av avtalslagen och dess bestämmelser om ogiltighet av ett avtal har *förutsättningsläran*, som växt fram redan under romarnas tid och som senare utvecklats i Tyskland, varit en metod att ogiltigförklara avtal var grundläggande förutsättningar ändrats. Läran är en allmän rättsprincip fastslagen i *svensk rättspraxis*, även om den är omdiskuterad i doktrin, vilket gör det möjligt att komma åt ett avtal som fått en grundläggande förändring av förutsättningarna.⁵ Av bl.a. NJA 1996 s 410 framgår: ”*Slutsatsen (egen kursivering)* att ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga först om för en bedömning relevanta villkor, uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas. Förutsättningsläran kan med andra ord ses som ett komplement till främst avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen.”

Finland däremot har inte använt sig av ”förutsättningsläran” speciellt mycket utan man har valt att göra en helhetsbedömning av de olika individuella fallen. Helhetsbedömningar av avtalen gör även de svenska domstolarna. Begreppet ”förutsättning” förekommer i finländsk rättspraxis utan att man nämner själva förutsättningsläran. Fördelen för de finländska domstolarna är att de inte är bundna av rekvisiten förutsättning, synbarhet, väsentlighet och relevans (risk) när de skall avgöra tvister utan de kan ta fasta på andra omständigheter på ett helt annat sätt, t.ex. tredjemansintresset. Den finländska rätten ger också möjligheten till en vidare bedömning med större flexibilitet.

Vid ingående av kommersiella avtal – avtal mellan näringsidkare - där man skall göra ett lagval mellan finsk och svensk rätt skulle jag rekommendera den finska rätten om förhandlingarna företagits på finska

---

⁵ Se NJA 1985 s 178, 1993 s 319 och 1996 s 410.

eller i Finland och vice versa. Någon större skillnad föreligger ej i avtalsolkningen mellan finsk och svensk rätt vad gäller bristande förutsättningar även om lösningsmetoden skiljer sig.⁶

Ju mer jag studerat ämnet desto mer har min ståndpunkt växt fram vid valet mellan avtalslagens 36 § och förutsättningsläran. Jag anser att man klarar sig utan förutsättningsläran och istället kan använda sig av en helhetsbedömning, med avtalslagens 36 § eller andra jämningsparagrafer som finns inom rättssystemen, för att jämka bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar. Problem som kan uppkomma kan lösas genom en helhetsbedömning där man väger in alla relevanta omständigheter för att kunna göra en så korrekt bedömning som möjligt. Bedömningen skall inte behöva falla med rekvisiten förutsättning, väsentlighet, synbarhet och relevans. Kan det vara så att man i Finland har en ”modernare” metod att lösa avtalsrättsliga problem? Jag skulle vilja påstå detta. Varför?

Avtalslagens 36 § (Sverige) innehåller de viktigaste rekvisiten som krävs för att göra en helhetsbedömning: ”(1) hänsyn till avtalets innehåll, (2) omständigheterna vid avtalets tillkomst, (3) senare inträffade förhållanden och (4) omständigheterna i övrigt.” Rekvisiten täcker förutsättningarna för jämkning och medför att förutsättningsläran blir en onödig komplicering av lösningsmetod.

Anmärkningsvärt är att man i Sverige fört diskussion redan på 1960 -talet om man skulle avskaffa förutsättningsläran eftersom denna lära inte ansågs tillräckligt ”modern” i sin funktion. Högsta domstolen (Sverige) går sedan motsatt väg och konstaterar att man tillämpar förutsättningsläran även om man har en generalklausul som öppnar möjligheterna för en vidsträckt tolkning. Med hänsyn till detta är den finländska tolkningsmetoden att föredra även om man kan tycka att förutsättningsläran skulle kunna vara ett ytterligare vektyg för att få till ogiltighet av avtal som drabbats av bristande

---

⁶ Egna slutsatser.

förutsättningar. Kritikerna till den finländska tolkningsmetoden skulle kunna hävda att den faktiska öppenheten minskar förutsebarheten i finländsk rättspraxis? Jag skulle vilja i detta hänseende konstatera att det ligger något i resonemanget, men att rättspraxis som växt fram i Finland med begreppet ”förutsättning” är så pass riklig att vägledning om tolkning vid bristande förutsättningar/ändrade förhållanden kan hämtas där.

Vilken av lagarna som skall tillämpas är upp till parterna men det är viktigt att man är medveten om skillnaderna i de bägge ländernas tolkning av avtalstvister med hjälp av avtalslagens 36 § och förutsättningsläran när man skriver avtalet och gör ett lagval mellan finländsk och svensk rätt.

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolens domar
ARN	Allmänna reklamationsnämnden
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
AVLK	Lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden
AVLN	Lag (1984:292) om avtalsvillkor mellan näringsidkare
CISG	United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods
EG	Europeiska gemenskapen
EU	Europeiska unionen
FJFT	Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland
HD	Högsta domstolen
HysesL	Hyseslag 10. 2. 1961/82
IKL	Lag (1964:528) om tillämplig lag beträffande internationella köp av lösa saker
INCOTERMS	International Commercial Terms
KKO	Korkeimman oikeuden ratkaisuja, Avgöranden från högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
Ky	Kommandiittiyhtiö, Kommanditbolag
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd I
NU	Nordiska köplagar. Förslag av den nordiska arbetsgruppen för köplagstiftning. NU 1984:5.
Oy	Osakeyhtiö, Aktiebolag
Prop.	Proposition
RättshandlingsL	Lag om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 13.6.1929/228

SvJT	Svensk juristtidning
TfR	Tidskrift for rettsvitenskap
TR	tingsrätt
UNIDROIT	Institut international pour l'unification du droit privé

1 Inledning

Undersökningen kommer att inrikta sig på internationella – finska och svenska - kommersiella avtal – avtal mellan näringsidkare. Kommersiella avtal regleras genom den allmänna och särskilda avtalsrätten. Den *allmänna avtalsrätten* reglerar frågor såsom ingående, ogiltighet, jämkning och dylikt medan den *särskilda avtalsrätten* reglerar frågor som t.ex. ändrade förhållanden, force majeure, dröjsmål med betalning och dylikt.⁷ ”Rigor commercialis” affärsmässig stränghet,⁸ bygger i väsentlig grad på principerna avtal skall hållas ”pacta sunt servanda” samt avtalsfrihet. ”Avtalslagens 36 § kan sägas göra ett inhugg i principen om avtalsfrihet.”⁹ Generellt kan sägas att kommersiella avtal huvudsakligen bedöms med ledning av det som parterna individuellt överrenskommit – detaljerade villkor samt för olika verksamhetsområden i bruk tagna standardavtal. Avtalslag, rättspraxis och kutymer hör också till rättsmaterialet. I sådana fall kan det bli nödvändigt för domstolarna att tolka det i form av utfyllnad och tolkningsdata.

Ingångna avtal mellan kommersiella intressen kan om inte avtalet är entydigt och klart, drabbas av bristande förutsättningar/ändrade förhållanden¹⁰ och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut).

---

⁷ Hellner, Kommersiell avtalsrätt 4:e upplag. s 7 ff.

⁸ Hellner, Kommersiell avtalsrätt 4:e upplag. s 15 ff.

⁹ Wilhelmssen, TfR 1995 s 1-246. s 4.

¹⁰ Adlercreutz, Lärobok i allmän avtalsrätt s 91 ff. I allmänhet måste ett avtal stå fast även om bristande förutsättningar/ändrade förhållanden medför att det inte längre tjänar något ändamål för ena parten eller för honom blir betydligt mera betungande i jämförelse med motprestationen än han beräknat. Omständigheterna vid avtalets tillkomst är ju normalt avgörande för avtalets giltighet; parts bundenhet kan sedan inte ändras genom att händelserna utvecklats sig annorlunda än han tänkt sig. Undantag från denna allmänna princip förekommer likväl. Några fall som *inte* gör undantag från huvudprincipen: Är parterna överens, har de makt att ändra eller upphäva avtalet. Detta kan oftast ske mot att särskild kompensation erbjuds av motparten. Parterna kan också bygga in s.k. ändringsklausuler i avtalet som bygger på befogenheten att kräva ändring med hänsyn till bristande förutsättningar/ändrade förhållanden. Sådana förekommer främst i varaktiga avtal.

Långtidskontrakten drabbas oftast av ändrade förhållanden.¹¹ Skilje-, och friskrivningsklausuler fungerar ofta som ram för avtalet men kommer ej att behandlas djupare i arbetet.

Lagvalsproblem som kan uppstå regleras genom IP-rättsliga regler. Rena kontraktsbrott och verkan av dessa regleras i regel av framförallt köplagen och domstolarna har inte i regel några svårigheter att utröna om en leverans inte skett. Det finns ingen anledning att behandla hävningsrätt i sådana fall som en verkan av bristande förutsättningar/ändrade förhållanden.¹² Avtalspart kan ha stor hjälp av att avtalet justeras med dennes rättssystem då detta ger avtalsparten bättre möjligheter att förutse avtalets rättsliga följder.¹³ Huvudprincipen är att varje part får svara för sina egna förutsättningar och för att han inte uppställt deras riktighet som avtalsvillkor.¹⁴ Om avtalsparterna inte skulle kunna komma överens om vilken lag som skall tillämpas mellan dem så brukar man välja ett rättssystem i tredje land som bägge parter kan godkänna.¹⁵ Finland och Sverige har ett stort kommersiellt utbyte – avtal mellan näringsidkare - med varandra och det är viktigt att veta vid ingående av avtalen om det finns skillnader i tolkningen av den gällande rätten. De nordiska länderna har en harmoniserad avtalslag men hurdan är tolkningen av AvtL/RättshandlingsL 36 § och förutsättningsläran?

Detta skall belysas för att klargöra den syn de bägge länderna har på bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut). Finns det någon skillnad? Eller

---

¹¹ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 212 f. Avtalens tidslängd innebär att utrymmet för att ändrade förhållanden ökar och detta måste parterna också inse när de ingår avtalen.

¹² Adlercreutz, Avtalsrätt II s 138 f.

¹³ Sisula-Tulokas, Ulkomaankauppaoikeus s 103 ff.

¹⁴ Adlercreutz, Avtalsrätt II s 127 och Taxell, Avtalsrätt s 75. Riskfördelningen och bedömningen som sker skall bedömas efter hur långt en part bör sträcka sig för att hindra att en avtalsstörning inträder eller reducera verkningarna av en störning – offergräns. Avtalsparterna är dock skyldiga att finna sig i en mindre avtalsstörning utan att ha anspråk på kompensation – toleransgräns. Detta innebär att varje avtalspart bär risken för att han har eller kan uppbringa de ekonomiska resurser som fullgörelse kräver.

¹⁵ Sisula-Tulokas, Ulkomaankauppaoikeus s 201.

spelar det ingen roll vilken lands lag som är att föredra vid ingående av kommersiella avtal?

För problem man möter i samband med ändrade förhållanden skall kunna övervinnas uppställer Taxell tre alternativa lösningar:¹⁶

- Man uppställer en *generell princip* för lösning av avtalsbundenheten, ett exempel på en sådan generell princip är förutsättningsläran.
- Man företar en bedömning *särskilt för sig* av de olika *typsituationer* vilka framträder som ändrade förhållanden. Man avstår från att bedöma de ändrade förhållandena efter en generell princip. Typsituationerna som uppträder löses med hjälp av anpassade regler som erbjuder rättsskyddsbehovet. Den finländska rätten har valt denna form av lösning istället för att använda sig av den generella principen med förutsättningsläran.
- Principen om avtals bindande verkan kvarstår och de ändrade förhållandena *påverkar inte avtalsbundenheten*. Parterna blir, trots de ändrade förhållandena, i princip skyldiga att fullgöra sin del av avtalet. De omständigheter, som inträtt efter avtalets ingående, beaktas när part med åberopande av ändrade förhållande underlåter att fullgöra sin avtalsprestation. Dessa avtalsrubbingar kommer att bli bedömda enligt reglerna om avtalsbrott.

För att belysa skillnader och likheter i tolkningsmetod vill jag inledningsvis presentera ett finskt och ett svenskt rättsfall som grund för arbetet.

1.1 KKO:1990:138

”Fråga om jämkning av betalningsvillkoret av ett långtidsavtal (el-leverans) på grund av ändrade förhållanden.” Elproducenten (elbolaget) Lankosken Sähkö Oy har av Aarno Tarkkios far köpt dennes del i Lankoskens fors. Elbolaget förband sig i köpeavtalet från 1963 att leverera el till Tarkkios

---

¹⁶ Taxell, Avtal och rättsskydd s 148 ff.

gård under 99 år från köpeavtalets undertecknande. De första 5 000 kWh skulle vara avgiftsfria och överskjutande del skulle debiteras enligt marknadsvärde. Aarno Tarkkio har under åren 1983-84 fått betala 3 708 finska Mark mer än normalpriset, och elbolaget har krävt honom på abonnemangsavgiften trots att köpebrevet innehöll klausul om att Tarkkio inte skulle behöva betala denna avgift. **HD** ”På grund av de ändrade förhållanden som skett inom samhället och elförbrukningen (egen kursivering)” så skall Tarkkio stå för abonnemangskostnaderna, vilka uppkommer i dagens samhälle. Elbolaget skall enligt köpebrevet från 1963 leverera 5 000 kWh el till Tarkkios gård utan avgift för att sedan debitera överskjutande enligt marknadstariff. Några skäl för elbolaget att återbära de 3 708 finska marken föreligger ej, däremot befrias Tarkkio från rättegångskostnaderna i de lägre instanserna (där han förlorade). *De ändrade förhållandena jämkas med stöd av rättshandlingslagens 36 §.*

1.2 NJA 1985 s 178

Sedan avtal om leverans av fartygsplåt ingått och leverans skett, har köparen försatts i konkurs. Säljaren har yrkat att avtalet förklaras ogiltigt på skilda grunder, bl.a. enligt 30 §, 33 § och 36 § avtalslagen eller enligt förutsättningsläran, och att säljaren berättigats att återfå fartygsplåten. **HD** ”Att varvets kapitalförsörjning rent faktiskt var tryggad tycks ha varit en bestämmande förutsättning inte bara för Järnsida utan också för varvet, som i annat kan antas inte ha önskat förnya leveransavtalet (egen kursivering).” Nu anförda omständigheter talar med sådan styrka för att varvet skall bära risken av att den för parterna gemensamma förutsättningen, att en hållbar uppgörelse om kapitaltillskott förelåg, var felaktig att Järnsida inte bör anses bundet av det ifrågavarande leveransavtalet med varvet. Förhållandena kan inte anses vara sådana att Järnsida genom underlåtenhet att avbryta leveranserna har avstått från sin rätt att frigöra sig från avtalet. Beträffande valet mellan AvtL 36 § och förutsättningsläran anförde domstolen ”När det, som i förevarande fall, görs gällande att avtalet som

sådant är ogiltigt på grund av felaktiga förutsättningar vid avtalets ingående, ligger det närmast till hands att först pröva om ogiltighet föreligger enligt förutsättningsläran (egen kursivering).” HD har funnit avtalet ogiltigt enligt förutsättningsläran och biföll säljarens talan. Jan Ramberg konstaterar i en kommentar till detta rättsfall, att avtalslagens 36 § inte kan åsidosätta eller jämka avtal, utan prövningen avser endast avtalsvillkor. Avtalslagens 36 § inträde skall med andra ord ske med ett eller flera avtalsvillkor.¹⁷ ”Men när man väl fått avtalslagens 36 § tillämplig föreligger inte bara möjlighet att åsidosätta eller jämka avtalsvillkor utan även att omgestalta avtalet i övrigt.”¹⁸ ”HD tillämpade inte 36 § avtalslagen, vilket antagligen kan förklaras med att det inte fanns något oskäligt avtalsvillkor. Istället tillämpades därför förutsättningsläran.”¹⁹

1.3 Syfte och metod

Syftet med undersökningen är att klargöra skillnader och likheter mellan finsk och svensk rätt när det gäller bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalslut) vid kommersiella avtal varvid även hänsyn måste tas till de avtalsrättsliga principer som utvecklats. AvtL och RättshandlingsL 36 § samt förutsättningslärans tillämpning skall undersökas för att klargöra om där föreligger några skillnader i tolkningen. Avtalslagens övriga paragrafer rörande ogiltighet kommer ej att belysas närmare.

Den **metod** som används är litteraturstudier av finländsk och svensk doktrin. Jag utgår från en rättsdogmatisk metod med studie av finsk och svensk lag, förarbeten, rättspraxis och doktrin inom området.

---

¹⁷ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 182

¹⁸ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 182

¹⁹ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 182 f.

1.4 Forskningsläge

I Nordisk rätt (bl.a. Finland och Sverige) har man under vissa perioder eftersträvat en rättslikhet genom att lagstiftningen harmoniserats inom vissa områden, speciellt inom handeln. Produkten av detta är att man bl.a. har harmoniserat avtalslag och köplag (undantag för dansk och isländsk rätt vad gäller köplagen) för att underlätta handeln inom länderna. Genom att harmonisera lagstiftningen har man velat åstadkomma en så likartad rättstillämpning som möjligt.

Språkskillnaden har varit och är en barriär för djupare analyser av bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar. Undersökningen ger klarhet i tillämpningen av AvtL och RättshandlingsL 36 § samt förutsättningsläran i finsk och svensk rätt vad gäller bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar.

För underlättande av läsandet kommer Rättshandlingslagen, RättshandlingsL, att skrivas som avtalslagen (F), AvtL(F), i den efterföljande texten.

Undersökningen kommer endast ta upp enstaka rättsfall - som författaren bedömer viktiga och vägledande - från Finland och Sverige p.g.a. tids- och utrymmesskäl. För djupare studier hänvisas till de bägge ländernas rättspraxis.

2 Harmoniseringssträvandena

2.1 Varför harmonisering?

Internationell avtals- och köprätt är vanligen av dispositiv karaktär och man kan fråga sig varför det finns anledning att reglera jämbördiga näringsidkares förhållanden. Huvudregeln är att internationella kommersiella avtal bygger på principerna om avtalsfrihet och avtal skall hållas, ”pacta sunt servanda”.

En förklaring till harmoniseringssträvandena kan vara att en dispyt ofta kräver någon form av utfyllnad och tolkningsdata.²⁰ Genom harmoniseringen regleras eventuella frågetecken som är vanliga inom transaktionerna.

Med tillkomsten av CISG,²¹ UNIDROIT principerna²² och INCOTERMS²³ kan man fråga sig i vad mån lagvalsproblematiken har någon betydelse? Detta måste besvaras med ett *ja* även om betydelsen minskat mellan länderna som anslutit sig till CISG.²⁴

---

²⁰ Gorton, Nationell rätt och internationella köpavtal s 30 f.

²¹ Se 2.1.3.1

²² Ramberg, Allmän köprätt s 20 ff. Rominstitutet för privaträttens förenhetligande (UNIDROIT) har i anslutning till CISG utarbetat ”Principles of International Commercial Contracts”. Dessa behandlar sådant som endast ofullständigt regleras i CISG. UNIDROIT Principles är inte som CISG en internationell konvention. De kan därför inte tillämpas när de strider mot tvingande bestämmelser i den tillämpliga lagen. Reglerna i UNIDROIT kan bli tillämpliga genom att parterna utnyttjar sin avtalsfrihet och uttryckligen förklarar att de skall gälla i avtalsförhållandet. UNIDROIT kan också bli tillämpliga genom att parterna hänvisar till allmänt accepterade principer för avtalsförhållandet (”generally accepted principles”) eller hänvisning till ”lex mercatoria”. Det finns ingen internationellt vedertagen definition på lex mercatoria. Man kan i varje fall fastslå att den inte utgör nationell lagstiftning utan innefattar regler som närmast av samma typ som handelsbruk. Liksom handelsbruket kan allmänna regler och principer enligt lex mercatoria bli tillämpliga då de anses utgöra ett så typiskt inslag i avtalsförhållandet att parterna underförstått måste ha accepterat dem.

²³ Se 2.1.4

²⁴ Sisula-Tulokas, Ulkomaankauppoikeus s 99 ff.

Sverige har genom att tillträda olika konventioner försökt att harmonisera handeln gentemot flera länder. Lagharmonisering med de nordiska länderna har vidare varit ett sätt att få en likvärdig bedömning inom vissa områden. Nedan följer de viktigaste harmoniseringssträvandena för Sveriges del: den nordiska harmoniseringen, medlemskapet inom den Europeiska unionen med tillämpningen av Rom- och Luganokonventionerna, övriga världen och Incoterms betydelse.

2.1.1 Norden

De nordiska länderna har varit nära sammanknutna till varandra och de har genom åren ytterligare utökat samarbetet inom handeln. Standardavtal som växt fram inom vissa speciella sektorer har också reglerat avtalsrelationer inom dessa speciella områden. Standardavtal och dess standardklausuler liksom andra ingångna avtal mellan parter som befinner sig inom Norden kan många gånger vara oskäliga på grund av bristande eller oriktiga förutsättningar som inträffat efter det att avtalet börjat att gälla.

Mycket av lagharmoniseringen och den framväxt som sker har sitt ursprung i det forum vid de nordiska juristmötena vart tredje år, där olika problem inom lagstiftning och rättstillämpning diskuteras. Harmoniseringen av rätten är en tradition inom nordisk rätt och bakgrunden är de likartade kulturella och ekonomiska skillnader.²⁵ Jacob Sundberg förklarar från trettioförsta nordiska juristmötet vad han anser vara den samnordiska lagstiftningen. ”Jag får då börja med min uppfattning av det *samnordiska*. Det finns väldigt mycket uniform lagstiftning världen över. Vad av detta som kan anses samnordisk, det bestäms av att det finns en *nordisk diskussion*. Det är själva språkgemenskapen som skapar kulturgemenskapen, och det är på det området som jag menar att vi skall finna det relevanta.”²⁶ En enhetlig ny

---

²⁵ Sisula-Tulokas, *Harmonisation of nordic law - is it needed?* s 558 ff. och Taxell, *Köplagen* s 21. Förslag till köplagar för Finland samt Danmark, Norge och Sverige utarbetades av den år 1980 tillsatta nordiska arbetsgruppen för köplagstiftning och ingår vid sidan av motiv i gruppens betänkande (NU 1984:5), som sålunda är basmaterialet.

²⁶ Trettioförsta nordiska juristmötet, 1987, del II artikel med Sundberg, J s 70.

nordisk köprätt tillgodoser framförallt praktiska behov och den svenska lagen är nästan helt identisk med Finlands köplag.²⁷

Nordisk rättsskultur inom avtalsrättens ogiltighetslära utgår från *två allmänna rättsprinciper*: skälighets- och lojalitetsprincipen (mer uttalat i finländsk rätt än svensk rätt).²⁸ *Skälighetsprincipen* innebär att man i normgivning och rättstillämpning undviker lösningar som är obilliga – oskäliga – för parterna eller någon av dem. Denna tanke har gammal hävd i nordiskt rättsliv. Skälighetsprincipen koncentreras till två problem: vad avses med skälighet (oskälighet) och hur skall man tillämpa principen så att oskäliga lösningar undviks? *Lojalitetsprincipen*, innebär för avtalsrättens del att parter inte får driva egna intressen hårt och ensidigt. En part är med andra ord skyldig att inom vissa gränser beakta och bevaka sin motparts intresse. Principen har inte kommit till uttryck i lag, men kan spåras bakom lagnormer som reglerar förhållanden av de slag som här antytts och har bl.a. formats i rättspraxis.

Den nordiska arbetsgruppens förslag för köplagstiftning, som utarbetat basförslagen till nya köplagar för de nordiska länderna²⁹ var enligt sitt uppdrag inriktad på att åstadkomma förslag med så likartat innehåll som möjligt (NU 1984:5). För de nordiska länderna påtalades olikheterna och det betonades nödvändigheten eller vikten av att i det fortsatta beredningsarbetet åstadkomma största möjliga enhetlighet.³⁰ Leif Sevón tar i sin artikel från trettioförsta nordiska juristmötet upp att domstolsavgörandets tyngd måste bero på de domskäl som avgörandet baseras på. Samtidigt bör syftet med lagstiftningen – rättslikhet – innebära att om en domstol står inför flera plausibla alternativ, särskilt starka skäl måste föreligga för att avvika från den linje som har omfattats i ett eller flera av de övriga länderna. Sevón nämner också att det är lagstiftarens uppgift att vid behov ingripa när

---

²⁷ Taxell, Köplagen s 47 ff.

²⁸ Taxell, Avtalsrätt s 65 f.

²⁹ Island deltog inte.

³⁰ Taxell, Köplagen s 47 ff.

tolkningen av samnordisk lagstiftning går isär.³¹ Av uttalandena inom nordiska juristmöten kan man konstatera att harmoniseringsviljan finns inom olika områden för att få en så likartad och enhetlig tolkning av lagstiftningen inom de nordiska länderna. De nordiska juristmötena har diskuterat avtalslagen och framförallt generalklausul- tolkningen (AvtL 36 §) för att underlätta de nordiska ländernas strävan efter en samordning av lagarna och den tolkning och jämnings möjlighet som införs. Tolkningen av avtalslagens generalklausul har utformats så att en likartad tolkning sker i hela Norden med utgångspunkt i den gemensamma kulturen och rättssynen. Den svenska generalklausulutredningen utarbetad av Jan Hellner (SOU 1974:83) har haft stor betydelse vid beredningen av den finska generalklausulen.³²

2.1.2 Europeiska unionen

Danmarks, Finlands och Sveriges medlemskap inom den Europeiska unionen har också inneburit att dessa länder närmat sig Europa. Unionen växer sig allt starkare ekonomiskt och socialt med en allt större gemenskap. Detta innebär att harmonisering av regler inom olika områden växer fram hela tiden. Europeiska unionen framarbetar konventioner, förordningar och direktiv för att gemenskapen skall harmonisera länderna ännu mera. Strävandena sker inom de flesta områden. Inom handeln har EU bl. a. försökt att harmonisera lagvalsfrågorna genom Rom- och Luganokonventionerna för att underlätta vilket lands lag som skall tillämpas vid dispyter.

Inom unionen har EG-domstolen kommit fram till att vissa s.k. grundläggande rättsprinciper gäller inom hela unionen. Den *allmänna likhetsgrundsatsen* d.v.s. lika fall skall behandlas lika, *diskrimineringsförbudet* samt *proportionalitetsprincipen*, innebär att mer ingripande åtgärder än som är nödvändigt inte får tillgripas för att uppnå ett

---

³¹ Trettioförsta nordiska juristmötet, 1987, del I, artikel med Sevón, L s 18 ff.

bestämt ändamål.³³ Dessa grundläggande principer gäller sålunda också för Finland och Sverige och den bedömning som domstolarna gör. Problem som kan uppstå för de nordiska länderna i samband med den europeiska harmoniseringen är att t.ex. direktiv som kommer från EU kan medföra ett nedbrytande av den nationella och nordiska rättsstruktur som växt fram under lång tid.

Frågor som berör europarätten hänvisas till EG-rätten och den internationella privaträtten.

2.1.3 Övriga världen

2.1.3.1 CISG och Köplagen

En av de viktigaste konventionerna som tillkommit inom internationell handel genom harmoniseringssträvandena är CISG.³⁴ Konventionen har som funktion att underlätta handeln mellan länderna som undertecknat konventionen. CISG bygger på Förenta nationernas konvention från den 11 april 1980 angående internationella köp av varor.

De nordiska harmoniseringssträvandena har lett till att internationella köp som sker mellan parter i de nordiska länderna undantas från CISGs tillämpningsområde. Istället blir det den nationella köplagen (vanligen i säljarens land) tillämplig.³⁵ Internationella strävanden att harmonisera köprätten har starkt påverkat köplagens innehåll.³⁶ Ur CISG 2 § kan man utläsa ”Lagen skall dock inte tillämpas i fall både säljaren och köparen har

---

³² von Post s 54.

³³ Pålsson och Quitzow s 119 ff.

³⁴ Sisula-Tulokas, *Ulkomaankauppa-oikeus* s 54 ff. Till CISG har anslutit sig 51 nationer, däribland de nordiska länderna, Frankrike, Japan, Ryssland, Tyskland och USA. England har för sin del inte anslutit sig denna konvention som har stor betydelse för internationell handel. Länderna som har anslutit sig till konventionen representerar över två tredjedelar av världshandeln.

³⁵ Ramberg, *Köpavtal* s 25 ff. och Ramberg, *Allmän köprätt* s 17 ff. Detta blir möjligt tack vare ett särskilt undantag som CISG tillåter.

³⁶ Taxell, *Köplagen* s 19.

sina affärsställen i Danmark, Finland, Island, Norge eller Sverige.” Eftersom köplagen är dispositiv, se 3 §, har parterna rätt att utforma köpavtalen på det sätt de finner lämpligt. Köplagens regler viker också från sådana regler som etablerats på marknaden genom handelsbruk under förutsättning att reglerna vunnit erforderlig spridning och stadga.³⁷ Detta innebär att parterna kan avtala om tillämplig lag som reglerar avtalskonflikter.

Konstaterbart är alltså att CISG fått en stor betydelse för den internationella handeln när det inte handlar om avtalsförpliktelser mellan avtalsparter i de nordiska länderna.

2.1.4 Incoterms

Vid sidan av köpavtalen oavsett om det är inom EU eller övriga världen så underlättar det för avtalsparterna om man använder sig av Incoterms vid sidan av CISG, köplagen eller annars utformade köpeavtal mellan parterna.

Även om köpeavtalet preciserar när, var och hur säljaren skall leverera varan är det vid internationella köp sällan som parterna uttryckligen reglerar alla de frågor som blir aktuella i samband med leveransen och transporten.³⁸ För att hjälpa parter som ingår kommersiella avtal har den Internationella Handelskammaren utarbetat internationella tolkningsregler för leveransvillkoren. De s.k. Incoterms har upprättats sedan 1936 och omarbetats under tiden, senast 1990 (2000 förf. anm.). Leveransvillkoren har upprättats för att göra det möjligt för affärsmän världen över att i avtalsförhållanden som berör leveransvillkor tala samma språk och för att undvika missförstånd.³⁹ Leveransklausulerna bestämmer bl.a. vem som skall ombesörja och betala transporten och svara för nödvändiga åtgärder i

---

³⁷ Ramberg, Allmän köprätt s 19 ff. och Taxell, Köplagen s 27 ff.

³⁸ Ramberg, Köpavtal s 68 ff.

³⁹ Ramberg, Köpavtal s 33 f och Taxell, Köplagen s 29 ff. Transport- eller leveransklausuler som definierats i Incoterms har fixerats till sitt innehåll och givits en högre ”normstatus” än egentlig handelssed.

samband med varans export från avsändningslandet och import till destinationslandet.⁴⁰

Riskerna med valet av fel leveransklausul kan vara betydande.⁴¹ Det är därför viktigt att köpeavtalet får en korrekt hänvisning till leveransklausulerna som överrenskommits för att missförstånd och efterföljande tvister inte skall uppkomma. Ett felaktigt val av leveransklausul kan för den ena avtalsparten innebära att kostnaderna (t.ex. försäkringar och förstört gods) kommer att öka markant.

Sammanfattningsvis kan konstateras att parterna i köpavtalet inte kan förlita sig på ett fullgott riskskydd genom de straffbestämmelser som kan utkrävas av transportörer och andra utan att de med hjälp av köpavtalets leveransklausuler måste bestämma vad som skall gälla dem emellan för övergången av risken för varan.⁴²

---

⁴⁰ *Ramberg, Allmän köprätt s 47 ff.* Dessutom preciseras vad som gäller för riskövergången, kostnadsfördelningen, dokumentation, varans förpackning m.m. och *Ramberg, Köpavtal s 71.* Incoterms består av tretton klausuler indelade i fyra huvudgrupper, nämligen E-gruppen, F-gruppen, C-gruppen och D-gruppen. Den första E-gruppen har endast en huvudklausul nämligen EX works som förkortas EXW /från fabrik. Det innebär att säljaren avlämnar godset hos sig. F-gruppen har tre klausuler nämligen Free carrier named point (FCA; fritt fraktföraren), FAS (fritt vid fartygets sida) och FOB (fritt ombord). C-gruppen har fyra klausuler CFR (kostnad och frakt), CIF (kostnad, försäkring och frakt), CTP (fraktfritt) och CIP (fraktfritt inklusive försäkring). Slutligen har D-gruppen fem klausuler nämligen DAF, DES, DEQ, DDU och DDP. För samtliga gäller att leverans skall ske på angiven destination och att säljaren svarar för att varan kommer dit. F- och C-klausulerna är s.k. shipment terms där säljaren fullgör sin prestation i avsändningslandet. F-klausuler innebär att säljaren överlämnar varan till en av köparen anvisad transportör och vid C-klausuler överlämnar säljaren varan till den av honom utsedde transportören och *inte* står risken för varans förstörelse under transporten.

⁴¹ *Ramberg, Köpavtal s 77 f.*

⁴² *Ramberg, Köpavtal s 211.*

3 Förutsättningsläran

3.1 Allmän bakgrund

Förutsättningsläran är en teoribildning som växt fram ända sedan glossatorernas tid. Läran har till uppgift att befria en avtalspart från avtalet i vissa situationer. Kontrahentens förutsättningar, dvs. föreställningar att vissa faktiska förhållande skall vara resp. inte vara rådande vid fullgörelsetiden, i vissa fall, ensamma för sig eller jämte andra omständigheter, kan leda till avtalsförhållandets upplösning.⁴³ Förutsättningarna brukas delas in i en subjektiv eller en objektiv förutsättning. Med en *subjektiv* förutsättning avses utöver förutsättning (i egentlig mening) även en förutsättning, som grundar sig på ett individuellt hypotetiskt resonemang. Innebörden av detta är att löftesgivarens beslut (in casu) kunde ha påverkats av att han vid löftets avgivande haft kännedom om visst förhållande i dåtiden, framtiden eller förfluten tid, som han inte räknat med. Med *objektiv* förutsättning menas sådan fiktiv förutsättning som tillräknas löftesgivare enligt allmänna utfyllande rättsregler om att parter i vissa fall har rätt att förutsätta vissa förhållanden. Till reglerna som bygger på objektiva förutsättningar kan hänföras regler i olika sammanhang. Relevans av s.k. typförutsättningar, d.v.s. sådana förutsättningar som normalt äro för handen vid rättshandling eller avtal av visst slag, dels regler om jämkning av rättshandlingars verkningar p.g.a. senare förändringar som från början legat helt utanför den förklarandes tankar.⁴⁴ Typförutsättningarna kommer inte att behandlas djupare än det som nämns i Lennanders kommentarer nedan.

Kritik mot tolkning av förutsättningsläran i Sverige har bl.a. framförts av Gertrud Lennander. Hon menar att metoden att närma sig problemen via förutsättningsläran är mer vetenskaplig än praktisk. Lennander menar att man bör dela upp förutsättningarna i typförutsättningar och förutsättningar.

---

⁴³ Portin FJFT 1974 s 326.

⁴⁴ Vahlén, Avtal och tolkning s 56 f.

Typförutsättningarna är en sådan förutsättning som normalt är för handen i ett visst sammanhang, t.ex. att köparen förutsätter att den vara han köpt är funktionsduglig och inte visar sig trasig när han kommer hem. Lennander menar vidare att denna förutsättning har lagstiftaren beaktat vid utformningen av reglerna om köp, som ju bl.a. innefattar bestämmelser om fel. – I och med detta har typförutsättningen, enligt den vanliga uppfattningen, spelat ut sin roll. Framväxten av rättspraxis innebär att typförutsättningen spelat ut sin roll, på samma sätt som vid lagstiftning.⁴⁵ Hellner framför också: ”När en tillämpning av avtalet leder till olämpliga konsekvenser, på grund av ändrade förhållanden, ger 36 § avtalslagen i sin nuvarande formulering ett bättre stöd än förutsättningsläran för en modifikation, låt vara att det får betraktas som en nödfallsutväg att tillämpa stadgandet på avtal mellan jämställda parter.”⁴⁶ En annan ytterlighetsståndpunkt är att det överhuvud ej finns plats för någon allmän förutsättningslära i rättssystemet, därför att avtal ej bör kunna förklaras ogiltiga annat än när det särskilt angivits i lag. Den motsatta ytterligheten representeras av åsikten, att en allmän förutsättningslära bör uppställas som en teoretisk grund för så gott som varje civilrättslig regel (i vars rättsfaktum ingår att en person saknar vetskap om visst förhållande) eller ett liknande subjektivt moment (vars rättsföljd innebär att avtalsverkningar på något sätt skall jämkas).⁴⁷ Förutsättningar som exempelvis överhuvudtaget inte angår rättshandlings innehåll kan ej tilläggas relevans på annat sätt, än att de skall medföra rättshandlingens ogiltighet enligt den allmänna förutsättningsläran.⁴⁸

Vilken roll spelar förutsättningsläran i Finland respektive Sverige? Frågan är viktig eftersom denna lära som utvecklats i många länder ger avtalspart ännu en möjlighet att frånträda ett avtal där bristande eller oriktiga förutsättningar förelegat. Har länderna en likartad uppfattning av tillämpningen av läran?

---

⁴⁵ Lehrberg (red.), Borgen s 55 ff.

⁴⁶ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 141.

⁴⁷ Vahlén, Bör förutsättningsläran avskaffas? TfR 1953 s 394 f.

⁴⁸ Vahlén, Avtal och tolkning s 60.

Skiljer synen på tillämpning? Förutsättningsläran har i nordisk doktrin utvecklats främst av dansken Ussing och läran har trots att den varit kritiserad fått betydelse i de nordiska länderna förutom Finland.⁴⁹ I Norge har läran accepterats ganska allmänt som en del i ett friare synsätt och i Sverige har framför allt Lehrberg varit den som förespråkat läran.

3.2 Förutsättningsläran i Finland

3.2.1 Allmän rättsgrundsats?

Förutsättningsläran som vunnit fotfäste i skandinavisk doktrin och praxis har i Finland inte vunnit något erkännande. Finland har när de skall lösa sina problem med avtalsstörningar löst problemen utan någon särskild förutsättningslära.⁵⁰ Taxell hävdar också att det saknas anledning att införa rättstillämpningen i finsk rätt eftersom läran på senare tid allvarligt ifrågasatts på olika håll i Norden. När man i Finland löst problemen om förutsättningar, på vilka avtal bygger eller på vilka part grundat sitt beslut att ingå avtal, så innebär ett underkännande av förutsättningsläran inte att förutsättningarna skulle sakna relevans för bedömningen av avtalsbundenheten. Upplösningen av avtalsbundenheten under ändrade förhållanden sker på basen av en helhetsbedömning, som beaktar omständigheter av många slag – bristande förutsättningar, rubbad avtalsbalans, oskälighet etc...⁵¹ Den finländska synen på förutsättningsläran började med Ekström för att vidareutvecklas av Taxell.⁵² Denne hävdar vidare att skyddet för tredjeman inte kan tillgodoses med förutsättningsläran och att man därför inte har behov av läran.⁵³ Domstolarna kan när de avgör målen nämna förutsättningarna men själva teorin förutsättningslära nämns inte. Teorin används inte som ett komplement till ogiltighetsreglerna i

---

⁴⁹ Taxell, Avtal och rättsskydd s 220.

⁵⁰ Taxell, Avtal och rättsskydd s 86.

⁵¹ Taxell, Avtal och rättsskydd s 153 ff.

⁵² Nystén-Haarala s 156 ff.

⁵³ Taxell, Avtal och rättsskydd s 220.

avtalslagen, vilket är fallet i Sverige.⁵⁴ Att man överger förutsättningsbegreppet behöver inte leda till någon utvidgning av de åsyftade reglernas räckvidd. Detta begrepp kan nämligen knappast anses vara så fixerat, att man genom att formulera rättsreglerna så att det sägs ingå i rättsfakta, ger dem någon särskild begränsning. Man kan icke heller helt bortse från det individuella fallets särart.⁵⁵

Rättsfallsfloran med ”förutsättningar”, utan att nämna förutsättningsläran, är omfattande. Här har Högsta domstolen (F) gjort helhetsbedömningar eller jämkat avtalen med hjälp av AvtL(F) 36 § eller med andra jämningsparagrafer som finns i den finländska rätten.

Rättsfallen KKO:1990:124 och KKO:1993:20 visar hur Högsta domstolen i Finland gör en helhetsbedömning. KKO:2000:121 visar hur domstolen jämkar med annan bestämmelse i avtalslagen (F) då förutsättningarna brustit.

KKO:1990:124

En förening (Viborgs konstvänner) hade i enlighet med ett avtal med en stad (Hämeenlinna) deponerat sina konstverk i stadens konstmuseum för att där ”förvaras och ställas ut”. Syftet med avtalet hade varit att främja båda avtalsparternas intresse. Staden hävdade bl.a. att man tagit emot konsten under förutsättning att man skulle äga den och att nödvändiga investeringar annars inte hade gjorts i form av nya lokaler, ramar o.s.v... Viborgs konstvänner hävdade bl.a. att konstens betydelse för museet hade minskat och att konsten inte heller stadigvarande varit för åskådning. Frågan gällde om avtalets giltighetstid, eftersom föreningen efter cirka 30 år hade yrkat att staden skulle åläggas att återbära en del av konstverken som ingick i samlingen, och om föreningen hade rätt att kräva att staden avstod från

---

⁵⁴ Nystén-Haarala s 158 f.

⁵⁵ Vahlén, Bör förutsättningsläran avskaffas? TfR 1953 s 407 f.

konstverken och i så fall på vilka villkor hade parterna inte avtalat. **HD** tog utgångspunkt i äganderättsförhållandena och konstaterade: ”att staden *under rådande förhållanden (egen kursivering)* inte längre hade rätt att kvarhålla de, i käromålet avsedda konstverken, i sin besittning.” Staden ålades att återbära dem till föreningen. *HD har i domslutet gjort en helhetsbedömning och tagit hänsyn till de ändrade förhållanden som skett under avtalstiden utan att ta stöd i någon paragraf.*

KKO:1993:20

Enligt ett avtal överlät en bilförsäljare (Automyynti Jari Närvä Ky) sina rättigheter på, en personbil, grund av ett avbetalningsköp till ett finansieringsbolag (Oy Suomalainen Rahoitus Scanleasing Ab). Avsikten med avtalet var att äganderätten till bilen skulle övergå till leasingbolaget när slutbetalning skett. Bilförsäljaren hävdar att man erbjudit finansieringsbolaget att avbetala bilen men att det inte gjorts detta, därför finns inte något avtal mellan denne och finansieringsbolaget. Finansieringsbolagets konkurs har heller inte något samband med bilförsäljaren. **HD** Meningen med avtalet var att äganderätten skulle övergå till finansieringsbolaget i samband med att bilen slutbetalts. Bilförsäljaren har också erbjudit sig att emottaga delbetalning på bilen ”*men eftersom leasingbolaget, före sin konkurs, inte hade börjat eller slutbetalat bilen (egen kursivering)*” ansågs att avtalet om överlåtelse av äganderätten till bilen hade förfallit. Finansieringsbolagets konkursbos käromål med yrkande på äganderätten till bilen förkastades. De *ändrade förhållanden* som förelegat, konkursen, under avtalsförhållandet var orsaken till **HD**:s ställningstagande. *HD avgjorde rättsfallet genom att göra en helhetsbedömning utan hänsyn till någon speciell paragraf.* Konstaterbart är att domskälen, från **HD**, är mycket kortfattat.

KKO:2000:121

A hade till B och C sålt ca. 6 000 kvm. tilläggsmark till den av B och C tidigare förvärvade marken för 35 000 finska Mark. Köparnas syfte hade emellertid varit att genom förvärvet av tilläggsmark göra det möjligt för dem att få undantagstillstånd för en tredje byggnadsplats inom området. **HD** Innan köparna inledde förhandlingar om köpet med säljaren hade de hos byggnadsmyndigheten utrett möjligheterna om att med hjälp av förvärvet, av tilläggsmark, beviljas ett undantagstillstånd för en ny byggnadsplats. De visste också att en ny byggnadsplats skulle inskränka byggnadsrätten för stamfastighetens del, eftersom ett undantagstillstånd skulle beviljas på det avstyckade området. ”Säljaren, som inte kände till dessa omständigheter när köpet ingicks, hade *väsentligt misstagit sig beträffande förutsättningarna (egen kursivering)* för hur köparna avsåg att utnyttja det avstyckade området, och därmed beträffande dess värde, samt i fråga om den inverkan sådant utnyttjande skulle få för stamfastighetens byggnadsrättigheter och värde.”

HD anser att affären tillkommit under förutsättningar där köparna agerat mot tro och heder och jämkar köpehandlingen med stöd av AvtL 33 §.

3.3 Förutsättningsläran i Sverige

3.3.1 Allmän rättsgrundsats: NJA 1985 s 178, 1993 s 319 och 1996 s 410

Vid sidan av AvtL 36 § så har HD använt sig av förutsättningsläran för att ogiltighetsförklara vissa avtal då de grundläggande förutsättningarna har ändrats på ett avgörande sätt. Förutsättningsläran är i Sverige en allmän rättsgrundsats fastslagen av HD i NJA 1985 s 178, 1993 s 319 och 1996 s 410 (se 3.3.3). ”Förutsättningsläran kan med andra ord ses som ett

komplement till främst avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen.”⁵⁶

Huvudregeln i svensk rätt är att förutsättningsläran *inte* tillämpas vid ändrade förhållanden. 24 § köplagen är istället det grundläggande stadgandet men det finns emellertid exempel på att läran tillämpats vid ändrade förhållanden.⁵⁷ Förutsättningsläran har numera fått sitt vedertagna innehåll genom att Högsta domstolen konstaterat att den kan tillämpas, framför allt genom det sätt dansken Henry Ussing framställt denna. Läran antas inte enbart utgöra en teoretisk konstruktion, som ligger osynlig bakom ett antal regler och avgöranden i rättspraxis.⁵⁸ ”Många var de som trodde att tillkomsten av generalklausulen i 36 § avtalslagen skulle medföra ett minskat behov av förutsättningsläran som allmän rättsgrundsats.”⁵⁹

Inom avtalsrätten blir det ofta nödvändigt att i konkreta avgöranden ty sig till s.k. allmänna rättsprinciper. Även om det inte åberopas uttryckligen ingår de ofta i den helhetsbedömning som rättsliga avgöranden förutsätter. Det går inte att förneka att utformningen av en allmän rättsprincip ger större slagkraft åt de fakta som den täcker. Den allmänna rättsprincipen bör även vara generellt vägledande för domstolarna när de fullgör sin rättsutvecklande funktion. Lagstiftning och rättsskipning kan sålunda befästa en allmän rättsprincip. Rättsprincipernas betydelse som kompletterande rätt är av betydelse då dessa avgöranden anger i vilken riktning en konkret lösning bör gå när en avtalskonflikt skall lösas. Allmänna rättsprinciper kan växa fram ur rättspraxis utan att egentligt stöd i lag.⁶⁰ Detta har också skett inom den svenska rätten när prejudikat växt fram angående förutsättningsläran och dess tillämpning och skillnader gentemot avtalslagen och dess generalklausul i 36 §.

---

⁵⁶ NJA 1996 s 410 s 417.

⁵⁷ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 139 f.

⁵⁸ Hellner, Förutsättningsläran 1997, JT 1997-98 s 201.

⁵⁹ Kleineman, Förutsättningsläran och jura novit curia. JT 1993-94 s 881 ff. s 884.

⁶⁰ Taxell, Avtal och rättsskydd s 73 ff.

Den största funktionen i svensk rätt som förutsättningsläran haft är att fungera som "tolkningshjälp". När ett avtal tolkat enligt vanliga regler, inte ger stöd för ett resultat som framstår som rimligt i betraktande av avtalets innehåll i övrigt och parternas avsikter vid ingåendet, kan förutsättningsläran tas till hjälp för att komma till ett lämpligt resultat.⁶¹ Jan Hellner förklarar: "Förutsättningslärans konturer avtecknar sig därigenom klarare än tidigare. Dess betydelse inom avtalsrätten kan erkännas i denna form, som mellanlösning även om läran i övrigt förkastas på sakliga grunder eller befinns vara en onödig konstruktion."⁶² Förutsättningsläran, bildligt talat, är en konstruktion av en "sköld" mot betungande förpliktelser men inte ett "svärd" som man skall tillämpa för att erhålla ytterligare fördelar för sin egen del.⁶³ Förutsättningsläran har enligt svensk rätt en subsidiär prägel, så till vida att den inte kan åberopas när det finns speciella regler som täcker situationen.⁶⁴ Förutsättningslärans tillämpning i svensk rätt vid kontraktsbrott har diskuterats i doktrin, där Hellner bl.a. har menat att förutsättningsbegreppet i förutsättningslärans mening, har kommit till användning, men att i övrigt bedömningen håller sig inom felreglernas ram. Domstolarna har också under senare tid undvikit förutsättningsbegreppet och istället mer neutralt uttalat sig om huruvida köparen haft "anledning anta" något.⁶⁵

NJA 1985 s 178

(Se referat under 1.2)

HD "Att varvets kapitalförsörjning rent faktiskt var tryggad tycks ha varit en bestämmande förutsättning inte bara för Järnsida utan också för varvet, som i annat fall kan antas inte ha önskat förnya leveransavtalet." Beträffande valet mellan AvtL 36 § och förutsättningsläran anförde domstolen "När det, som i förevarande fall görs gällande, att avtalet som sådant är ogiltigt på grund av felaktiga förutsättningar vid avtalets ingående, ligger det närmast

---

⁶¹ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 149.

⁶² Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 154 f.

⁶³ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 180.

⁶⁴ Hellner, Förutsättningsläran 1997, JT 1997-98 s 202 f.

till hands att först pröva om ogiltighet föreligger enligt förutsättningsläran.” HD tillämpade inte avtalslagen 36 § och detta kan antagligen förklaras med att det inte fanns något oskäligt avtalsvillkor.⁶⁶ Grunderna för HD:s ställningstagandet var att Järnsidas åtagande att återuppta leveranserna av fartygsplåt till varvet, var att varvets ekonomi och dess betalningsförmåga hade tryggats genom en finansiell rekonstruktion i vilken staten medverkade. Detta förhållande har stått klart för varvet och denna förutsättning, på vilket Järnsida byggde, visade sig emellertid vara oriktig. HD fann här avtalet ogiltigt enligt förutsättningsläran och biföll säljarens talan.

NJA 1993 s 319

Brita N och medparter hade på inrådan av en skatteexpert sålt en fastighet till ett av dem själva helägt handelsbolag för att uppnå skattemässiga fördelar. Försäljningen visade sig istället få förödande skattekonsekvenser, och överlåtelsen kom att helt motverka sitt syfte. Svaranden (handelsbolaget) har insett att käranden utgick från denna grundläggande förutsättning och att denna hade en helt avgörande betydelse för käranden. Med hänsyn till detta och omständigheterna i övrigt vid köpeavtalets tillkomst, brister det i förutsättningarna för det träffade avtalet på ett sådant sätt att avtalet är *ogiltigt enligt förutsättningsläran*. **HD** konstaterade att de bakomliggande förhållandena var helt särpräglade. *”Den avgörande förutsättningen för transaktionen har på detta sätt brustit utan parternas förskyllan. I denna speciella situation får en oriktig förutsättning beträffande skatt anses kunna grunda ogiltighet enligt allmänna rättsgrundsatser (egen kursivering).”* HD biföll kärandenas talan om att försäljningen var ogiltig.

---

⁶⁵ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 145 f.

⁶⁶ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 183.

3.3.2 Ogiltighetsgrunder

Förutsättningsläran som allmän rättsgrundsats har sålunda den rättstekniska funktionen att utgöra en mellanlösning mellan att behandla ett handlande som kontraktsbrott, vilket skulle kunna medföra skadeståndsskyldighet, och att inte tillämpa handlandet någon relevans.⁶⁷ Såsom en *allmän huvudregel* kan sägas att en part vars avtalssyfte vilar på vissa förutsättningar inte kan åberopa dessa, om han inte fått den andra att acceptera dem i form av villkor i ett muntligt eller skriftligt avtal. Den part som har sådana förutsättningar får själv bära risken av att förutsättningarna är oriktiga eller sedermera brister.⁶⁸ Förarbetena framhåller att förutsättningsläran bör kunna användas fortfarande när total ogiltighet eftersträvas.⁶⁹

För ogiltighet enligt allmän förutsättningslära – något allmänt accepterad sådan finns inte – brukar, ytterst schematiskt och summariskt uttryck, följande krav uppställas för att en förutsättning skall bli rättsligt relevant.⁷⁰

- (1) Att det verkligen förlegat en *förutsättning*.
- (2) Att både förutsättningens förhandenvaro och dess väsentlighet skall ha varit *synbar* för medkontrahenten.
- (3) Att den varit tillräckligt *väsentlig* så att den inverkat bestämmande på förutsättningskontrahentens vilja att ingå avtalet på överenskomna villkor.
- (4) Att det anses skäligt att lägga risken för förutsättningsfelet på den andra parten, den s.k. *relevansbedömningen*.

Relevansbedömningen skall ske om förutsättningarna skulle medföra en *oacceptabel riskfördelning* mellan parterna eller att förutsättningskontrahenten drabbades oskäligt hårt.⁷¹

---

⁶⁷ Hellner, Speciell Avtalsrätt II, Särskilda avtal s 31.

⁶⁸ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 44.

⁶⁹ Prop. 1975/76:81 s 128.

⁷⁰ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 177 ff. och Adlercreutz, Avtalsrätt I s 271 f.

⁷¹ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 44.

3.3.3 Viktiga rättsfall inom förutsättningsläran

Högsta domstolen i Sverige har genom åren, och framför allt under senare tid tagit ställning i fråga om förutsättningslärans tillämpning och dess rekvisit. Ett avtal kan bli ogiltigt enligt förutsättningsläran om avtalet ingåtts under en *förutsättning*, och att denna förutsättning varit tillräckligt *väsentlig* för den ena avtalsparten. Förutsättningen måste också ha varit *synbar* för motparten, samt att *relevansbedömningen* (risken) för felaktigheten bör ligga på motparten.

Förutsättningslärans rekvisit och deras tillämpning har HD bl.a. tagit ställning till i *NJA 1999 s 575*. Frågan rörde en betalning från en bank för ett företags räkning under felaktigt antagande att det fanns pengar som täckte transaktionen samt att betalningsmottagaren tagit emot beloppet i god tro. HD konstaterade för förutsättningslärans tillämpning: ”I detta avseende har banken hävdad att det för banken var en *väsentlig* förutsättning för betalningen att medel fanns på företagets konto och att denna förutsättning visat sig vara *oriktig*. En part i ett avtal eller en betalningstransaktion måste regelmässigt själv bära *risken* för att hans förutsättningar brister. Någon gång kan det, efter *en objektiv bedömning*, anses lämpligt och rimligt att lägga risken för att en förutsättning slår fel på motparten (egen kursivering).”⁷² Banken hade ingen framgång i detta fallet genom förutsättningsläran men rekvisiten framträder tydligt.

Riskbedömningen har HD behandlat i bl.a. *NJA 1981 s 269*. Fallet rörde ett resningsärende, där TR fastställt dom i arrendetvist enligt arrendatorn skulle frånträda avtalet. Arrendatorn har ansökt om resning av domen, under åberopande bl.a. att till grund för förlikningen liggande antaganden om framtida markanvändning, visat sig felaktiga och att förutsättningarna för avtalet därför brustit. Frågan gällde huruvida sannolika skäl föreligger för att förlikningsavtalet ej skall anses bindande för arrendatorn. HD konstaterade:

---

⁷² NJA 1999 s 575 s 588.

”Uppenbart är att part i ett avtal regelmässigt själv måste bära *risken (egen kursivering)* av att hans förutsättningar för avtalet brister.”⁷³ Vidare menade man att svikligt eller likställt förfarande ligger motparten till last, samt att i vissa andra fall, exempelvis där en förutsättning varit väsentlig för part och detta också insetts eller bort inses av motparten, där en bristande förutsättning kan medföra att avtal förklaras ej vara gällande.

Väsentlighetsrekvisitet behandlades bl.a. i *NJA 1970 s 72*. Här gällde frågan ,ett entreprenadavtal mellan en entreprenör och en kommun, grävning av en brunn och om markförhållandena på ny plats som anvisats av kommunen. Sedan arbetet med att gräva den nya brunnen påbörjats visade det sig att marken inte var likartad och att detta medförde väsentligt ökade problem vid schaktningsarbetet. HD resonerade att avvikelser som går utöver vad som kan anses *förutsatt* vid avtalets ingående, måste kunna bedömas enligt *allmänna rättsgrundsatser*. Vidare konstaterade HD att: ”De avvikelser med därav föranledda och opåräknade svårigheter att genomföra arbetet som här är i fråga måste anses vara så betydande som nu sagts och för Bloms vidkommande ha inneburit en *väsentlig (egen kursivering)* avvikelse från de förutsättningar som legat till grund för avtalet.”⁷⁴ Kommunen måste också ha förstått att förutsättningarna om markens beskaffenhet var av väsentlig betydelse för entreprenören, vid avtalets ingående. Med hänsyn till kommunens ansvarighet för uppgifter om grundförhållandena, har av allmänna grundsatser om bristande förutsättningar ansetts följa rätt för entreprenören att, då arbetet med brunnen misslyckades, häva avtalet i denna del och utfå skadestånd.

För att ytterligare belysa förutsättningslärans betydelse och tillämpning måste *NJA 1996 s 410* refereras närmare.

---

⁷³ *NJA 1981 s 269 s 271*.

⁷⁴ *NJA 1970 s 72 s 86*.

NJA 1996 s 410

”Fråga om tillämpning av förutsättningsläran.” Ett bolag har vid köp av en fastighet erhållit lån av en bank enligt tidigare ingånget låneavtal och med blivande pantbrev i fastigheten sökt säkerhet för lånet. På grund av att den köpta fastigheten inte visade sig utgöra en registerfastighet, därmed hade säljarens ansökan om lagfart förklarats vilande, har ansökan om in-teckning i fastigheten inte bifallits och banken inte erhållit den förutsatta säkerheten. Frågan om säkerhet har ansetts utgöra ett avtalsvillkor och underlåtenheten att uppfylla det ett kontraktsbrott. Betydelsen av den oriktiga förutsättningen har inte reglerats i avtalsvillkoren. **TR** När såsom nyss sagts, de s.k. väsentlighets- och synbarhetsrekvisiten enligt förutsättningsläran är uppfyllda, återstår att pröva om låneavtalen är ogiltiga genom att Friherren skall anses bära risken för att Bankens och Finans handlande styrts av den oriktiga förutsättningen. ”*Huvudregeln (egen kursivering)* är att en part i ett avtal själv skall stå risken för att hans förutsättningar enligt avtalet är felaktiga. I förevarande fall kan konstateras, att en enkel kontroll av rutinkaraktär hade uppdagat att den erbjudna pantsäkerheten inte kunnat överlämnas samt att en sådan kontroll ligger väl i linje med vad en bank eller ett annat kreditinstitut normalt bör företaga vid denna typ av långivning.” Banken bör under sådana förhållanden - trots att Friherren med lätthet kunnat göra samma kontroll - inte kunna åberopa den oriktiga förutsättningen som grund för ogiltighet. Inte heller kan vad banken i övrigt anfört föranleda låneavtalens ogiltighet. **HD** För att ett avtal skall bli ogiltigt enligt förutsättningsläran krävs, i huvudsak, att avtalet ingåtts under en förutsättning som varit *felaktig*, att förutsättningen varit *väsentlig* för den ena avtalsparten, *synbar* för motparten samt att *risken* för felaktigheten bör ligga på motparten. Det är ostridigt att parterna, när krediterna gavs, utgick från att NCC var ägare till det markområde som köpet avsåg. Det står klart att det har varit en för kreditgivarna väsentlig och för Friherren synbar förutsättning att pantbrev i fastigheten skulle utgöra säkerhet för lånen. Som framgår av bl.a. rättsfallen NJA 1981 s 269 och 1985 s 178 har en part i ett

avtal regelmässigt att själv stå risken för att hans förutsättningar för avtalet är felaktiga. ”På de skäl som TR:n anfört finner HD att Banken skall bära risken för att säkerheten för lånen uteblivit (egen kursivering).” Samtliga rekvisit för att kreditavtalen skall förklaras ogiltiga med tillämpning av förutsättningsläran är således inte uppfyllda (förutsättning, synbarhet, väsentlighet och relevans). HD konstaterade också: ”Slutsatsen (egen kursivering) att ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga först om för en bedömning relevanta villkor, uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas. Förutsättningsläran kan med andra ord ses som ett komplement till främst avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen.”

3.3.4 Gränsdragningen mellan AvtL 36 § och förutsättningsläran?

När skall man använda AvtL 36 § istället för förutsättningsläran? ”Samspelet mellan förutsättningsläran och 36 § avtalslagen är svårbegripligt.”⁷⁵ Gränsdragningen är inte alltid enkel men NJA 1996 s 410 (se mera under 3.3.3) och NJA 1985 s 178 (se mera under 1.2) klargör skillnaden någorlunda.

Förutsättningsläran torde väl alltid ha uppfattats som ett sätt att komma till rätta med avtal som framstår som orättfärdiga, otillbörliga eller eljest obilliga.⁷⁶ Generalklausulen i AvtL 36 § har inte till uppgift att ersätta förutsättningsläran utan skall ses som ett komplement som ger domstolarna en ökad möjlighet att jämka oskäligen avtalsklausuler. *Förutsättningsläran skall istället ses som en allmän rättsgrundsats, principiellt skild från oskälighetsnormerna i 36 § AvtL.* Detta med tanke på att reglerna bygger på olika rättsliga överväganden.⁷⁷ Förhållandet mellan AvtL 36 § och

---

⁷⁵ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 182.

⁷⁶ Lehrberg, Förutsättningsläran s 153.

⁷⁷ Lehrberg, Förutsättningsläran s 154 f.

förutsättningsläran torde kunna sammanfattas enligt följande: *Förutsättningsläran bör i första hand användas vid felaktiga förutsättningar. Men är inte förutsättningen relevant, eller är relevansfrågan svår att bedöma, bör generalklausulen i 36 § kunna tillgripas, ifall oskälighetsnormen ger besked om att ett avtalsvillkor är oskäligt även bortsett från förutsättningen.*⁷⁸ ”Den närmare innebörden av de rättsgrundsatser som brukar sammanfattas under beteckningen förutsättningsläran är omstridd och utrymmet för dess tillämpning är dessutom begränsat, särskilt sedan den s.k. generalklausulen om oskäliga avtalsvillkor i 36 § avtalslagen infördes. För att det skall komma i fråga att med stöd av förutsättningsläran ogiltigförklara ett avtal anses det i regel böra krävas att den förutsättning som är väsentlig eller bestämmande för den rättshandlande också är synbar för den andra parten. Denne skall ha insett eller åtminstone bort inse att den rättshandlande utgick från en viss förutsättning och att denna hade avgörande betydelse.”⁷⁹

NJA 1989 s 614

”Enligt ett avtal om underhåll m.m. som träffats mellan makar i anledning av förestående äktenskapsskillnad, skulle hustrun erhålla hälften av mannens efterlevandepension från försäkringsbolaget SPP.” Makarna utgick att mannen kunde disponera över SPP-försäkringen på angivet sätt men detta stred mot de av SPP tillämpade försäkringsvillkoren. Hustrun väckte talan mot mannen med yrkande att mannen skulle åläggas att teckna en pensionsförsäkring med hustrun som förmånstagare på ett belopp, som beräknats så att hustrun skulle få samma efterlevandeskydd som om det ursprungliga avtalet hade kunnat genomföras. Talan har inte kunnat bifallas vare sig med tillämpning av förutsättningsläran, 36 § avtalslagen eller allmänna kontraktsrättsliga grundsatser. **HD** konstaterar att svensk doktrin i allmänhet utgår från att rättsverkningar som kan bli aktuella vid tillämpning

---

⁷⁸ Lehrberg, Förutsättningsläran – en rättsregel i modern svensk rätt s 201, SvJT 1990 s 187.

⁷⁹ AD 1997 Nr 7.

av förutsättningsläran är total eller partiell ogiltighet eller overksamhet. Belägg för att ett avtal skall kunna jämkas i skärpande riktning i rättspraxis finns inte. Vid tillkomsten av generalklausulen berördes frågan om klausulen skulle komma att ersätta förutsättningsläran. Det konstaterades att införandet av generalklausulen skulle medföra, att förutsättningsläran skulle få en mera begränsad betydelse än tidigare eftersom generalklausulen kan tillämpas så att en avtalsförpliktelse jämkas i skärpande riktning i motsats till förutsättningsläran. ”Överhuvudtaget ger generalklausulen betydande frihet för domstolarna att - med den begränsning som följer av parternas sätt att bestämma sin talan - välja den lösning som i det särskilda fallet ter sig mest praktisk.”⁸⁰ HD konstaterar vidare att det inte finns någon anledning att i rättstillämpningen ge förutsättningsläran den mera vidsträckta tillämpning, som skulle bli följden, om i stort sett vilka civilrättsliga rättsverkningar som helst skulle vara möjliga att åstadkomma med tillämpning av förutsättningsläran. Frågan om skadeståndsskyldighet har i rättspraxis reglerats så att det inte föreligger någon skadeståndsskyldighet när avtal går åter, på grund av bristande förutsättningar. HD konstaterar mot denna bakgrund, att det inte finns anledning att vidareutveckla rättstillämpningen av förutsättningsläran, så att den som gör gällande ogiltighet eller jämkning av en rättshandling med tillämpning av förutsättningsläran, också kan tillerkännas skadestånd i form av ersättning för det positiva kontraktsintresset.

Frågan är om inte Högsta domstolen (i Sverige) kunde använt sig av 36 § avtalslagen om inte förutsättningsläran funnits? I så fall skulle bedömningen vara likartad den finländska.⁸¹

---

⁸⁰ NJA 1996 s 614 s 619.

⁸¹ Egna tankar.

3.3.5 Diskussion

Utgångspunkten i de nordiska länderna om förutsättningsläran – i motsatt till vad som är fallet i flertalet andra länder – är att den är accepterad som en princip för bedömning av misstagssituationer.⁸² Finland använder sig *inte* av själva ”förutsättningsläran som lära” vilket Sverige gör, om ändock tämligen restriktivt.

Finsk rättstillämpning leder till att en helhetsbedömning kommer att ske av de bristande förutsättningarna/ändrade förhållandena och oriktiga förutsättningarna. Även om man inte använder sig av uttrycket ”förutsättningslära” använder man uttrycket ”förutsättning”. Fördelen med denna metod är att man kan göra en vidgad bedömning där man även kan ta till vara tredjemans intresset på ett annat sätt än vad man kan i svensk rätt samt att man inte är bunden av förutsättning, synbarhet, väsentlighet och relevans (risk) rekvisiten. Nackdelen är däremot att man inte har de tydliga ramar som finns inom den svenska rätten med dess tillämpning av förutsättningsläran. Avtalslagens (F) 36 § ger den finländska tolkningen ändå en öppenhet som har samma funktion som förutsättningsläran i Sverige - öppenheten finns också i den svenska avtalslagens 36 § men gäller i första hand underlägsen part.

Den *svenska* tolkningen av förutsättningsläran leder till att ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga, om en bedömning av relevanta villkor uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, först om särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas. Förutsättningsläran kan med andra ord ses som ett komplement till främst avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen. Detta ger själva ”förutsättningsläran som lära” en sista väg ut ur ett avtalsförhållande. Läran har utvecklats till en allmän rättsprincip men med begränsad betydelse. Ramarna som framträder i den allmänna

---

⁸² Hellner, Förutsättningsläran 1997, JT 1997-98 s 207.

rättsprincipen leder till att parterna vet vad de kan åberopa vid sidan av avtalslagen och framförallt dess 36 §. Att den svenska rätten och doktrinen har olika uppfattningar är dock klart vad gäller tillämpningen av förutsättningsläran och AvtL 36 §. Ur SOU 1974:83 kan man utläsa: ”*En möjlighet att tillämpa generalklausulen vid ändrade förhållanden bör emellertid inte ges innebörden, att generalklausulen träder istället för den s.k. förutsättningsläran vid bristande förutsättningar (egen kursivering).*”⁸³ Lehrberg uttalar: ”*Gränsdragningen mellan AvtL 36 § och förutsättningsläran bör ske efter principen, felaktiga förutsättningar (förf. anm. bristande förutsättningar/ändrade förhållanden) i första hand bör bedömas enligt förutsättningsläran, samt att 36 § tillgrips endast om ett avtalsvillkor framstår oskälig även bortsett från förutsättningen och dessutom förutsättningen antingen inte är relevant eller generalklausulens oskälighetsnorm erbjuder säkrare riktlinjer för bedömningen (egen kursivering).*”⁸⁴ Mot detta står t.ex. Hellner som hävdar att: ”*När en tillämpning av avtalet leder till olämpliga konsekvenser, på grund av ändrade förhållanden, ger 36 § avtalslagen i sin nuvarande formulering ett bättre stöd än förutsättningsläran för en modifiering, låt vara att det får betraktas som en nödfallsutväg att tillämpa stadgandet på avtal mellan jämställda parter (egen kursivering).*”⁸⁵ Troligtvis kommer förutsättningsläran inte fullt ut att återta sin funktion som en generell metod att befria avtalsparter från avtalsförpliktelser, som på grund av bristande eller oriktiga förutsättningar blivit oskäligt betungande.⁸⁶ Den finländska tolkningen av ändrade förhållanden (bristande förutsättningar) sker således med hjälp av en helhetsbedömning istället för förutsättningsläran. Konstaterbart är att det föreligger en avgörande skillnad mellan ländernas tillämpning av ”förutsättningsläran som lära”.

---

⁸³ SOU 1974:83 s 157.

⁸⁴ Lehrberg, Förutsättningsläran s 166 f.

⁸⁵ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 141.

⁸⁶ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 184.

Ger den svenska tillämpningen av förutsättningsläran en större förutsebarhet än den öppna synen som de finländska domstolarna använder sig av? Det kan tyckas att så är fallet, men samtidigt så innebär förutsättningsläran, att domstolarnas rättstillämpning blir mera statisk och låst till rekvisiten inom förutsättningsläran, medan den finländska tolkningen ger samma ramar genom begreppet förutsättning och den helhetstolkning som sker.

Anmärkningsvärt är att man redan på 1960-talet i Sverige fört diskussion om tillämpningen av förutsättningsläran och om den inte var "omodern" i sin funktion (se t.ex. Vahlén, Bör förutsättningsläran avskaffas? TfR 1953 s 394-409). Högsta domstolen i Sverige går sedan flera årtionden senare motsatt väg och konstaterar att vi i Sverige tillämpar förutsättningsläran. Jag anser att detta är ett steg tillbaka i tillämpningen av en modern generalklausul i avtalslagens 36 § (se mera nedan).

4 AvtL 36 §:s civilrättsliga regler i finsk och svensk rätt

4.1 Avtalsrättsliga regleringen

”En god affär skall fortfarande vara en god affär men inte en oskäligt god affär.”⁸⁷ ”Generalklausulen är avtalslagens kanske mest betydelsefulla bestämmelse.”⁸⁸ Tre principer kan uppställas för att visa den avtalsrättsliga regleringen och dess tillämpning.⁸⁹ En huvudlinje i avtalsrättens strävan att skydda den svagare är att undvika lösningar som in casu är oskäliga eller otillbörliga.⁹⁰ Jämkning av avtal och en generell jämningsregel har länge behandlats på nordiskt plan och lagstiftarna i de nordiska länderna har införlivat en likartad lagstiftning inom avtalsrätten. Formuleringarna i de olika ländernas lagstiftning kan dock variera men överrensstämmelsen i sak är likadan i alla länderna.⁹¹ *De nordiska generalklausulerna (Finland och Sverige) är i sak så lika varandra, att den praxis som finns i våra grannländer även kan göra tjänst som vägvisare vid bedömningar enligt*

⁸⁷ Grönfors, Avtalslagen s 246.

⁸⁸ Grönfors, Avtalslagen s 218.

⁸⁹ Taxell, Avtalsrätt s 36 ff.

- 1) *Avtalsfriheten*, där tre moment framgår: dels *frihet* att ingå eller låta bli att avtala, möjlighet att *välja* med vem och på vilket sätt de ingår avtal samt möjlighet för parterna att själva utan tryck utifrån bestämma ett avtals *innehåll*.
- 2) *Avtals bindande kraft* – pacta sunt servanda – är en grundpelare inom avtalsrätten men undantag kan ske.
- 3) *Skyddsprincipen* – är en allmän avtalsrättsligprincip som innebär att avtal skall fullgöras och att rättigheter skall förverkligas. Skyddsprincipen avser att ge part det stöd och skydd som han kan behöva främst i två förhållande till sin motpart: Bundenheten gäller avtalet i dess helhet: alla normer som reglerar ett avtalsförhållande oberoende av normernas art – lag, avtalsklausuler, sedvänjor etc. – därtill kommer beroendet av rättsprinciper och bedömningsfaktorer som är vägledande i rättstillämpningen. Principen om avtalsbundenhet är dock inte absolut rättspolitisk strävan att erbjuda skydd för intressen som kan vara förknippade med avtal. Innehållet och räckvidden inom skyddsprincipen kan inte exakt bestämmas utan den framträder som en allmän och central riktlinje.
Passivt skydd – part kan ha behov av att helt eller delvis befrias från sin bundenhet vid avtalet.

Och Taxell, *Jämkning av avtal, FJFT 1984 s 609 f*. Principen om avtals bindande kraft – part ges rättsliga medel genom vilka han vid behov kan framtvunga att avtalet fullgöras.

⁹⁰ Taxell, Om avtalsetik s 491, FJFT 1979 s 487 ff.

⁹¹ Taxell, *Jämkning av avtal, FJFT 1984 s 612*.

*svensk rätt (egen kursivering).*⁹² En grundtanke med den nya lagstiftningen i avtalslagen var nödvändigheten för affärslivet att kunna lita på avgivna förklaringar.⁹³ Avsikten med den nya generalklausulen är att den skall vara ett stöd för domstolarna och därigenom bidra till stadga i rättsutvecklingen.⁹⁴ Förarbetena till AvtL 36 §, i Finland och Sverige, betonar skyddet för konsumenter, svagare avtalsparter och andra grunder för en jämkning. Dessa tankar är liktydiga. Till svagare avtalsparter räknas också småföretagarna och behovet av skydd för dessa. Von Post förespråkar att 36 § 2 st. (Sverige) får ett tillägg i form av att ordet ”småföretagare” införs efter konsument för att styrka definitionen av småföretagare.⁹⁵ Jag anser däremot att denna ytterligare definition inte är nödvändig eftersom ”eljest intager underlägsen ställning i avtalsförhållandet” täcker rekvisiten för småföretagare. Lars Gorton ställer sig också tveksam till detta och har svårt att se att en ändring av terminologi skulle vara någon fördel.⁹⁶ Den finländska generalklausulen har inte heller någon definition av ”småföretagare” utan inbegriper definitionen i rekvisiten oskälighet, beakta rättshandlingens hela innehåll, parternas ställning, förhållandena då rättshandlingen företogs och därefter samt övriga omständigheter. ”Även om jämkning skall vara en undantagsföreteelse bör det finnas ett något vidsträckt utrymme för att jämkna avtal än vad som sker idag när en väsentligen bristande balans föreligger i ett avtalsförhållande.”⁹⁷

I Norden har man gemensamt strävat efter en harmoniserad lagstiftning, vilket lett till en snudd på identisk avtalslag för de nordiska länderna. Även om ordalydelsen inte är identisk, i de olika ländernas lagstiftning, är syftet det samma.

Trots möjligheterna till jämkning och eventuell ogiltighet av ett avtal, blir det faktiska utnyttjandet av ett behovsorienterat rättsskydd begränsat. Ju

---

⁹² Von Post s 77.

⁹³ Grönfors, Avtalsgrundande rättsfakta s 18 f.

⁹⁴ Hellner, Generalklausulerna och avtalsrättens utveckling, FJFT 1975 s 107.

⁹⁵ Von Post s 113 f.

⁹⁶ Gorton, Anm. Av von Post, studier kring 36 § avtalslagen..... SvJT 2000 s 751 ff. s 760.

större processrisken är, desto mindre kan man förvänta sig att de resurssvaga grupperna i samhället utnyttjar möjligheterna som rättsordningen erbjuder.⁹⁸ Efter tillkomsten av 36 § avtalslagen har man större anledning än tidigare att lägga ner stor omsorg på att utforma klara, upplysande och väl genomtänkta och strukturerade avtal.⁹⁹

Grundtanken med generalklausulen är svagare avtalsparts skyddsbehov, i första hand konsumenter. Inom konsumentområdets olika områden finns numera särskild lagstiftning som reglerar mycket av detta förhållande. Skyddet för den svagare avtalsparten – hur viktigt det än är – får likväl inte framhävas ensidigt. Motparten kan sägas ha ett legitimt anspråk på den position som han uppnått genom att avtalet inte rubbas. Motstående intressen måste alltid beaktas och vägas mot varandra i den samverkan som avtal innebär.¹⁰⁰ Det får anses klarlagt att generalklausulen i AvtL 36 § spelat en mycket stor roll för möjligheten att komma åt oskäliga avtal. Vilket också var syftet med dess tillkomst.

4.1.1 Generalklausulens tillämpningsområde

Generalklausulen i AvtL 36 § skall vara *tillämplig inom hela förmögenhetsrätten* och kunna tillämpas på alla typer av förmögenhetsrättsliga avtal och andra rättshandlingar.¹⁰¹ **Generalklausulen är tvingande och det är således inte möjligt att utesluta dess tillämpning genom särskilda avtalsvillkor.**¹⁰² Generalklausulen är ingen ogiltighetsregel utan en generell skälighetsregel och det föreligger överhuvudtaget inga begränsningar av de omständigheter som får beaktas vid

---

⁹⁷ Prop. 247/1981 s 4.

⁹⁸ Wilhelmsson, Social civilrätt s 70.

⁹⁹ Ramberg, Avtalsskrivaren och 36 § avtalslagen s 514 f.

¹⁰⁰ Taxell, Jämknings av avtal, FJFT 1984 s 608.

¹⁰¹ Prop. 1975/76:81 s 135 f och prop. 247/1981 s 16 samt von Post s 55. Generalklausulen (i Finland) gäller numera inte för konsumentavtal, som, vilket framgår av lagtexten, regleras särskilt i konsumentskyddslagen. Sakligt sett torde detta inte ha någon betydelse, utan är närmast en skillnad av formell karaktär, utom vad det gäller de speciella reglerna, som intagits i konsumentskyddslagen för att uppfylla EG:s oskälighets direktiv.

¹⁰² Prop. 1975/76:81 s 135 f.

skälighetsbedömningen.¹⁰³ ”Visserligen finns det skäl att tillämpa generalklausulen med viss restriktivitet i rena affärsförhållanden.”¹⁰⁴ När avtalet har fått ett innehåll, innebär det att det inte kan ändras utan överenskommelse med andra parten, eller kanske genom utnyttjande av en ensidig ändringsmöjlighet som avtalet uttryckligen lämnar. Avtalslagen skiljer inte mellan dessa frågor. Däri ligger en källa av ovisshet om vad som skall gälla.¹⁰⁵ Generalklausulen har fått en stor betydelse för att kunna jämka avtalsklausuler inom den s.k. formulärrättens område.¹⁰⁶

Internationella avtal skall inte vara en begränsande faktor för tillämpningen av jämningsstadganden. Man kan inte utesluta tillämpningen av generalklausulen bara därför att ett avtal har internationell karaktär.¹⁰⁷ Om finländsk lag skall tillämpas på ett avtal av internationell natur, skall det allmänna jämningsstadgandet i finsk rätt också kunna tillämpas på avtalet. Självklart är exempelvis att någon part inte får gynnas vid jämnings på den grund att parten är finländsk.¹⁰⁸ Detta resonemang gäller också för svensk lagstiftning.¹⁰⁹ Försiktigheten måste vara stor när man använder sig av 36 § avtalslagen i sådana här sammanhang.

4.1.2 Generalklausulens syfte

Syftet med införandet av AvtL 36 § (1976 i Sverige och 1982 i Finland) var att ge domstolarna vidgade möjligheter att ingripa i avtalsförhållanden. Paragrafen är klassad som en generalklausul och kan därmed tillämpas i alla olika sorter av avtalstvister. Konsumentskyddet nämns speciellt, men även förhållandet mellan näringsidkare kan omfattas av paragrafen. Primärt tar paragrafen sikte på de speciella klausuler som finns i avtalet och sägs därför

---

¹⁰³ Ramberg, Avtalskrivaren och 36 § avtalslagen s 510.

¹⁰⁴ Grönfors, Avtalslagen s 222 f.

¹⁰⁵ Hellner, Kommersiell avtalsrätt s 21 f.

¹⁰⁶ Portin, FJFT 1974 s 328.

¹⁰⁷ Von Post s 181.

¹⁰⁸ Prop. 247/1981 s 10.

¹⁰⁹ Von Post s 181 ff.

vara klausulinriktad men kan också, vid prövningen av oskäligen avtalsklausuler, användas vid en helhetsbedömning av avtalet.

De fakta, i belysning av vilka avtalsvillkorets, eller ibland hela avtalets, skälighet skall bedömas, är enligt 36 §:¹¹⁰

- (1) *Avtalets innehåll*, varvid avvägningen mellan pris, naturaprestation och risktagande blir av stor betydelse,
- (2) *Omständigheterna vid avtalets tillkomst*, vilket medför att 36 § utgör en komplettering till 28-33 §§ AvtL,
- (3) *Senare inträffade förhållanden*, vilket såsom framhållits i kap 12 medför ökade möjligheter att ta hänsyn till ändrade förhållanden vid tillämpning av avtal,
- (4) *Omständigheterna i övrigt*. Som exempel nämns i förarbetena sammanhanget med annat avtal mellan samma parter eller med avtalsförhållandet i ett annat led av avtalskedjan. Detaljist skall t.ex. gentemot grossist kunna kräva anpassning till villkor som han måste iaktta vid återförsäljning till konsument.

Avsikten med 36 § är uttryckligen att vidga möjligheterna att jämka avtalsinnehåll, men avsikten kan inte vara att ta hänsyn till vilka oväntade ändringar som helst, utan risksynpunkten – vilken av parterna som bör stå risken för den oförutsedda utvecklingen och för att frågan inte reglerats i avtalet – torde fortfarande få betydelse. Det framhålles att ändring bör kunna ske även till förmån för en starkare part men att det finns ”större förutsättningar att jämka eller åsidosätta ett villkor när förhållandena har ändrats till nackdel för en konsument än när de ändrats till nackdel för en näringsidkare”.¹¹¹ ”Generalklausulen är en del av konsumentlagstiftningen men är inte begränsad till konsumentrelationer.”¹¹² Jämkningsreglerna riktar sig mot en sådan obalans i avtalsförhållandena som utgör en följd av en parts bristande förmåga (ringa ekonomisk styrka, dålig sakkunskap, i övrigt

---

¹¹⁰ Adlercreutz, Avtalsrätt I s 287 ff.

¹¹¹ Adlercreutz, Avtalsrätt II s 144 f.

svag förhandlingsposition) att vid avtalslutet tillvarata sina rättigheter. Som ett belysande exempel kan här hänvisas till en passage i motiven till 36 § AvtL: *”Avtalsparternas kunskaper och färdigheter samt ekonomiska relationer är omständigheter som alltid skall beaktas. Om avtalsparter som är ekonomiskt oberoende av varandra och har förmåga att bära ansvar i lugn och ro satt sig in i saken och sluter avtal, bör det krävas en verklig betydande obalans innan det med stöd av det allmänna jämningsstadgandet är skäl att ingripa i avtalet. Situationen är en helt annan om den ena parten har sämre sakkunskap än den andra, inte kunnat sätta sig i en sak som den andra parten känt till, eller rent av varit beroende av den andra parten i ekonomiskt hänseende. Härvid är jämkning motiverad redan vid en mycket mindre obalans (egen kursivering).”*¹¹³ Den omständigheten att ett avtal slutits i jämlika förhandlingar mellan parter som varit medvetna om de ekonomiska risker avtalet innebär, anses tala mot en jämkning (se KKO:1982 II 192).¹¹⁴ Slutsatsen är att om en part biträtts av fackman så begränsar detta i hög grad hans möjligheter att med framgång kunna åberopa missförstånd, okunnighet etc...¹¹⁵

Lagstiftarna i de nordiska länderna har utgått från att det som är oskäligt inte bör förverkligas. Varför? Ett uttryckligt svar har inte givits. Snarast har det uppfattats som ett axiom att oskälighet inte bör tillåtas. Skäligheten här flyter ur ett allmänt rättvisekrav som svårligen kan konkretiseras.¹¹⁶ Jämkningsituationen skiljer sig från andra avtalsrättsliga institut, dessa har givna förutsättningar, eftersom en helhetsbedömning sker.¹¹⁷ Bedömningarna som Högsta domstolen (i Finland och Sverige) gör med

---

¹¹² Adlercreutz, Avtalsrätt II s 145.

¹¹³ Prop. 247/1981 s 14.

¹¹⁴ Wilhelmsson, Social civilrätt s 129 ff. och Taxell, Köplagen s 35. AvtL 36 § innehåller inte bara en norm som gör det möjligt att i efterhand jämka oskäliga avtalsvillkor. Den kan också uppfattas som en förbudsregel: parterna bör inte genom avtal avvika från köplagen på ett sådant sätt att ett avtalsvillkor eller dess skälighet överskrider skälighetsgränsen. När man bedömer avtalsvilkors skälighet erbjuder köplagens normer ett viktigt jämförelsematerial, men ingalunda utslagsgivande.

¹¹⁵ Von Post s 161.

¹¹⁶ Taxell, Jämkning av avtal FJFT 1984 s 611.

¹¹⁷ Pöyhönen s 366.

AvtL 36 §, vid bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut), är likartad.

Rättsfallen visar hur Högsta domstolen i Finland och Sverige dömt med avtalslagens 36 §.

4.1.2.1 KKO:1987:103

T- market Punnus Ky har i egenskap av hyresgäst vid Kontulan köpcenter beställt elektricitet via köpcentret (självkostnadspris) till sin butik från Helsingfors stad energiverk. Kontulan köpcenter hade dock under fyra år fakturerat för lite för elektriciteten, till ett sammanlagt värde om 145.634,15 mark. **HD** konstaterar att T- market Punnus Ky inte kan befrias från sin skuld, som grundade sig på mängden av förbrukad elektricitet, av den orsaken att *”Då det inte ledde till oskälighet att till fullt belopp driva in det pris som grundade sig på leveransvillkoren för elektricitet (egen kursivering).”* Det förelåg inte heller förutsättningar att nedsätta skuldens belopp, enligt 36 § lagen om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, utan motivering. HD:s domslut innebar att T- market Punnus Ky förpliktades betala skulden på sammanlagt 145.634,15 mark med 16 % ränta från och med den 30/12 1983.

4.1.2.2 NJA 1989 s 346

Jag skulle vilja jämföra KKO:1990:138 (se 1.1) med NJA 1989 s 346. I NJA fallet är det frågan om att tolka enskilda avtalsvillkor, så att de hänger ihop med avtalet i sin helhet. Konstaterbart vid en jämförelse av rättsfallen är att den svenska lösningsmetoden, vid bristande förutsättningar, skulle vara likartad den finländska utan tillämpningen av förutsättningsläran. HD (i Finland och Sverige) har konstaterat att en helhetsbedömning av avtal skall ske: *”Ett avtal bör emellertid ses som en sammanhängande helhet. Vid tolkningen av en avtalsbestämmelse kan man därför ofta hämta ledning i*

andra avtalsbestämmelser.”¹¹⁸ Min ståndpunkt går därför emot Kleinemans vad gäller HD:s tolkningsmetod i NJA 1989 s 345. Bedömningen som HD gjort är korrekt och metoden bör kunna användas oftare (se mera nedan).

NJA 1989 s 346: ”Tolkning av villkor i försäkringsavtal. Fråga tillika om tillämpning av 36 § avtalslagen.” Ett pälsbolag driver både handel med pälsar och mottog sådana för förvaring. Ifrågavarande utrymmen var inbrottsskyddade på bästa sätt bl.a. försedda med lås- och larmanordningar, installerade och kontrollerade av Securitas. Under sommaren 1984 stals ett större antal pälsar som förvarades i Pälsbolagets kylutrymmen. Som grund för sin talan anförde Pälsbolaget, att pälsarna stulits sedan gärningsmännen - oaktagat Pälsbolaget vidtagit vederbörliga säkerhetsåtgärder till förekommande härav - tagit sig in i förvaringsutrymmet genom att bruka dyrk eller falsk nyckel eller dyrk i kombination med falska nycklar. De falska nycklarna har åtkommit genom inbrott hos Securitas. Enligt försäkringsvillkoren var ett tillgrepp av detta slag inte ersättningsgillt, varför försäkringsbolaget avböjde försäkringsersättning. **HD** Konstaterar att det är ostridigt mellan parterna att inbrottet förövats med hjälp av falska nycklar, vilka kopierats hos bevakningsföretaget. Som villkoren i försäkringsbrevet har avfattats täcker försäkringen inte skada på grund av stöld som begåtts med hjälp av obehörigen kopierade nycklar, vilka ej åtkommit genom rån eller inbrott. Varken ”avtalets innehåll” eller ”omständigheterna vid dess tillkomst” - inte ens vid beaktande av den underlägsna ställning som Pälsbolaget intagit i förhållande till Hansa - kan motivera en tillämpning av 36 § avtalslagen. Lagrummet ger emellertid utrymme för jämkning med hänsyn till ”senare inträffade omständigheter”. I detta avseende är följande att beakta: det får anses framgå att Pälsbolagets lagt ner en ovanligt långtgående omsorg på att förebygga stölder hos bolaget. Ställföreträdarens uppgifter om att han utgått från att försäkringsvillkoren skulle täcka en stöld som utförts med obehörigen kopierade nycklar får godtas. Även om, som förut har konstaterats, villkoren i objektiv mening får anses ha varit tydliga,

---

¹¹⁸ NJA 1992 s 403 s 413.

framstår hans misstag som förståeligt. Otvivelaktigt krävs det ett betydande mått av eftertanke, från försäkringstagarens sida, för att han skall inse räckvidden av begränsningarna i försäkringsgivarens ansvar. Det får anses ostridigt att det var på försäkringsbolagets direkta rekommendationer som Pälsbolaget anlidade det aktuella bevakningsföretaget. ”Med hänsyn till föreliggande speciella omständigheter får övervägande skäl anses tala för att det skall anses oskäligt att gentemot Pälsbolaget åberopa de ifrågavarande begränsningarna i försäkringsvillkoren (egen kursivering).”¹¹⁹ HD utdömde sålunda yrkad ersättning.

HD har knutit avgörandet till de speciella omständigheterna i målet, och ett av syftena med generalklausulen är just att kunna korrigera ”stötande” fall. Von Post anser att HD inte gjort sig skyldig till allmänt ”tyckande” utan man har istället markerat att vissa omständigheter kan stämplas som oskäliga, även om de normalt inte är det.¹²⁰ Jan Kleineman har i en artikel riktat kritiska synpunkter mot utgången i detta mål.¹²¹ Till en början konstaterar Kleineman att HD här visar att s.k. öppen kontroll av avtalsvillkor är att föredra, för att sedan citera Human i dennes verk ”Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder”. Kleineman anser att HD har tillämpat en ”fri skälighetsbedömning som saknar stöd i generalklausulen eller domstolspraxis.”¹²² Kleineman kritiserar det fria tyckandet: ”HD:s majoritet här närmast bekräftat den tendens till fritt tyckande som Heuman kritiserar hor ARN.”¹²³ Kleineman konstaterar vidare att saken är ”värre än så” och att försäkringsbolagen i framtiden måste räkna med ett särskilt ”HD-tillägg” och att han inte kan bort se från ”den logiska vurpa” som HD:s domskäl innehåller.¹²⁴ Jag anser att man vid varje bedömning måste se till de speciella omständigheterna i målet och därefter göra en bedömning. Jag kan därför inte hålla med Kleineman i att avfärda HD:s lösningsmetod.

---

¹¹⁹ NJA 1989 s 346 s 355.

¹²⁰ Von Post s 178 ff.

¹²¹ Kleineman, Jämkning av försäkringsavtal med stöd av 36 § avtalslagen, s 103 ff.

¹²² Heuman, Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder s 590.

¹²³ Kleineman, Jämkning av försäkringsavtal med stöd av 36 § avtalslagen s 107.

¹²⁴ Kleineman, Jämkning av försäkringsavtal med stöd av 36 § avtalslagen s 108.

4.2 Omförhandlingsklausuler

4.2.1 Varför justering av avtalen?

Vid långvariga avtal behövs möjlighet till justering av avtalen även vid andra omständigheter än som täcks av force majeure klausuler. Parternas önskemål är ofta komplicerade dels då de eftersträvar stabilitet för långsiktig planering. Anpassningen till nya situationer som kan uppkomma är viktig att reglera, t.ex. inflation, konjunktursvängningar och förändringar i råvarupriser och växelkurser.¹²⁵

För att kunna justera avtal som ingåtts kan parterna införa s.k. *revision clause*, enligt vilka avtalet skall revideras vid i förväg bestämda tidpunkter. Ofta anges då också efter vilka principer revisionen skall ske. Parterna kan också införa s.k. *hardship clauses*. Klausulerna liknar force majeure klausulerna såtillvida att särskilda händelser sätter klausulerna i spel. De träder i funktion när vissa i förväg bestämda ändringar av förhållandena inträder. Skillnaden gentemot force majeure klausulerna är att parterna misstänker att något kommer att inträffa som ändrar förhållandena, men att grunden för och omfattningen av förändringen har inte kunnat förutses och bli föremål för detaljreglering.¹²⁶ Parterna kan ha intagit omförhandlingsklausuler om man vill öppna dörren för nya avtalsförhandlingar och avtal. Omförhandlingsklausulerna kommer oftast till när en avtalspart känner osäkerhet inför framtiden och vill då ha möjligheten att omförhandla en avtalsklausul. Omförhandlingsklausulerna torde ha störst

---

¹²⁵ Hellner, Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt, Allmänna ämnen s 73 ff. och Taxell, Avtalsrätt s 52 samt Lehrberg, Omförhandlingsklausuler s 25 ff.

Omförhandlingsklausulerna har inte i första hand tillkommit för att fungera som en generell eller ens ofta tillgänglig utväg ur ett avtal som blivit mindre förmånligt eller mera betungande på grund av ändrade förhållanden. Omförhandlingsklausulerna torde ha sin största funktion att fylla där ena parten misstänker att han kan drabbas av problem i framtiden. Det torde också vara naturligt att intaga en klausul som reglerar detta i avtalet. Parten kan då föreslå att man tar in en omförhandlingsklausul i avtalet, vilket ger honom rätt till omförhandling om farhågorna om problemen skulle besannas.

¹²⁶ Hellner, Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt, Allmänna ämnen s 73. Och Taxell, Avtalsrätt s 52. I långvariga avtalsförhållanden torde omförhandlingsklausulerna få sin största betydelse då ett läge som motiverar en omförhandling kan uppkomma och att ändra en del av avtalet blir en naturligt åtgärd.

betydelse i långvariga avtalsförhållanden där förhållandena kan ändras markant. Klausulerna kan antingen vara ”svag” eller ”kraftfull”. Viktigt för parterna är att fundera över vilka konsekvenser en omförhandlingsklausul får för framtiden om den skulle bli aktuell att aktualisera, ex. tillämpningsområde, när skall klausulen aktualiseras, följd – påföljd och vad som händer om man inte kommer till förhandlingar eller något resultat inte uppnås.¹²⁷ Skyldigheten att omförhandla ses ofta som en allmän princip för lojalitet inom kontraktsrätten för långtidsavtal.¹²⁸ Frågorna som kan uppkomma är många och det är viktigt att man tänkt igenom konsekvenserna som kan uppstå om klausulerna är ofullständiga.

Skulle omförhandlingsklausulerna stå i strid med tvingande rätt så kan denna klausul jämkas med hjälp av AvtL 36 §.¹²⁹

---

¹²⁷ Lehrberg, Omförhandlingsklausuler s 60 ff. och Nystén-Haarala s 44 ff.

Långtidskontrakten och möjligheten till omförhandling är av vitalt intresse för parterna och detta kräver i sin tur flexibilitet, en del skolor hävdar att det finns en skyldighet att omförhandla långtidskontrakt även utan omförhandlingsklausuler och denna skyldighet har växt fram av internationell kontrakts praxis. Avtalsparterna är i regel dock villiga att omförhandla kontraktsvillkor även om det inte uttryckligen reglerats av den anledningen att de vill fortsätta göra affärer med varandra.

¹²⁸ Nystén-Haarala s 35. Och Lehrberg, Omförhandlingsklausuler s 97 ff.

Omförhandlingsklausuler i konsumentförhållanden passar ofta mindre bra, utan dess stora förtjänst ligger i avtal mellan näringsidkare i kommersiella avtal.

¹²⁹ Lehrberg, Omförhandlingsklausuler s 85. Part måste dock åberopa att klausulen står i strid med tvingande rätt. Skulle part inte åberopa de tvingande reglerna har domstolen att hålla sig till parternas avtal, även om detta står i strid med tvingande rätt. Skulle domstolen dock göra en självständig bedömning av vad som är skäligt eller rimligt etc., kan den dock inte bortse från de i regel mycket tungt vägande ändamål som uppstår de tvingande reglerna.

5 Tolkning av vissa konkreta fall i Finland respektive Sverige

5.1 Allmänt

Hur har de bägge ländernas harmonisering fungerat när det gäller bedömningen av bristande förutsättningar/ändrade förhållanden? Hur har man använt och tolkat AvtL 36 § (och förutsättningsläran i Sverige, se nedan) vid vissa konkreta fall i kommersiella förhållanden?

Bristande förutsättningar/ändrade förhållanden kan inverka synnerligen ofördelaktigt för ena avtalsparten och därför är det mera regel än undantag att avtalen innehåller individuellt utformade eller standardiserade klausuler som närmare preciserar rättsläget efter det att förhållandena ändrats och påverkat avtalet. Sådana klausuler kan ha en generell utformning så att de medger en lättnad i avtalsförpliktelserna i ett stort antal situationer. Hit hör de s.k. force majeure och befrielseklausulerna. En annan typ av klausuler är sådana som tar sikte på en mer speciell situation t.ex. valuta-, index-, eskalerings- eller prisjusteringsklausuler.¹³⁰ Fall som kommer att studeras närmare är de bristande förutsättningar/ändrade förhållanden som kan inträffa vid t.ex. penningvärdes- och prisändring, standardvillkor och dess betydelse samt force- och ekonomisk force- majeure.

---

¹³⁰ Ramberg och Hultmark, Allmän avtalsrätt 5:e uppl. s 256 ff. och Taxell, Köplagen s 77. Parterna kan genom klausuler i sina avtal reglera förutsättningar för påföljder med avvikelser från eller precisering av lagens bestämmelser. På den vägen kan eventuella följder av avtalsbrott anpassas till ett konkret avtalsförhållande samt till parternas intressen och behov. Härigenom skapas vanligen större rättssäkerhet – förutsebarhet – än den som köplagens elastiska normer kan ge. Man kan som exempel nämna hävnings- och friskrivningsklausulerna.

5.1.1 Penningvärdes- och prisändringar

Avtalsingående och betalningsvillkor skrivs i regel alltid in i avtalet som ingås. Valutan kan vara lokal men den kan också många gånger bestämmas i utländsk valuta t.ex. US dollar. Penningmarknaden har många gånger tendens att ändras och speciellt under avtal som sträcker sig under lång tid. Avtalsparterna skriver i regel in s.k. indexklausuler för att korrigera priset så att det blir det överrenskomna. I avtal kan man ”glömma” att ta med indexklausuler. Finansmarknaden kan också förändras på ett sådant sätt som man inte reglerat. Inflation och starka prisfluktuationer sägs vara det ”klassiska” fallet av ändrade förhållanden. Nominalismen - att en krona/mark betyder en krona/mark oavsett ändringar i dess realvärde - har länge härskat. Efter tillkomsten av 36 § AvtL så har de *svenska* domstolarna fått möjlighet att jämka priset.¹³¹ Valutaklausuler utformas ofta så, att man utgår från hur avtalets valuta förhåller sig till kostnadsvalutan (eller valutorna) vid en viss fixerad tidpunkt och därefter bestämmer förändringar av det avtalade priset med hänsyn till de förändringar som kan ha inträffat i relationen mellan valutorna.¹³² Följande citat kan utläsas ur prop. 1975/76:81 s 138: ”Avsikten är *inte* att generalklausulen skall fungera som ett medel för allmän priskontroll.” ”Jämkning av priset kan som utredningen påpekar ske också när förhållandena vid avtalets ingående har ändrats på ett sätt som inte förutsetts av parterna.” ”I vissa fall kan jämkning ske, när ett på förhand bestämt vederlag så småningom kommer att framstå som oskäligt lågt mot bakgrund av den allmänna prisutvecklingen. Å andra sidan kan jämkning ske även i motsatt riktning.”

Den *finländska* tolkningen av jämkning av pris med hjälp av AvtL 36 § är likartad den svenska. Finländsk rätt kompletteras dock av den oskrivna regeln att part kan kräva att priset sätts ner ifall den köpta varan har fel.¹³³ I avtal mellan jämbördiga näringsidkare är möjligheterna att få priset jämkat

---

¹³¹ Adlercreutz, Avtalsrätt II s 139 f.

¹³² Ramberg, Köpavtal s 165 f.

¹³³ Prop. 247/1981 s 12 ff.

synnerligen begränsade.¹³⁴ Villkor som anknyter till kostnadsförändringar och som förhandlats fram mellan näringsidkare bör inte bli föremål för jämkning. I konsument- eller likartade fall bör dock jämkning kunna aktualiseras.¹³⁵ Minnesvärt är dock att eftersom parterna kan gardera sig genom att köpa den berörda valutan eller valutorna i förväg (s.k. terminsaffärer) kan valutaklausulen ses som en metod att fastställa priset och då är det svårare att jämka en sådan klausul.¹³⁶ I Sverige har man inte diskuterat användningen av förutsättningsläran vid bestämningar av prisavdrag.¹³⁷

KKO:1998:18

I hyresavtalet mellan Finlands arbetarrörelses sparbank - senare inträder Finansieringsbolaget Arsenal-Silta Oy istället för banken - och Oy Renlund Ab har intagits avtalsklausul. Klausulen binder hyran från tillträdesdagen till avträdesdagen med en hundra procentig byggnadsindex baserad på mars månad 1983. I Lagen om begränsning av användningen av indexvillkor (1169/1990), vilken trätt ikraft 1.1.1991, hade tagits in ett stadgande, 6 § 2 mom. enligt vilket ett ogiltigt villkor kunde helt eller delvis beaktas om ogiltigheten av villkoret skulle leda till oskälighet. **HD** ”Det var inte motiverat att ge stadgandet retroaktiv verkan, då hade det framgått av lagen. Det ogiltiga hyresindexavtalet kan inte heller jämkas med AvtL(F) 36 § - **HD** gav ingen motivering varför - och inte heller med lokalhyreslagens (653/1987) 5:e §.” **HD** bestämde därför att de med stöd av det ogiltiga indexvillkoret före 1.1.1991 uppburna hyresförhöjningarna skulle återbäras i sin helhet. **HD** korrigerar hela hyresavtalet – genom en *helhetsbedömning av avtalet* - så att det inte skall anses oskäligt eftersom man inte kunde använda sig av AvtL 36 § eller lokalhyreslagen, i detta fallet.

---

¹³⁴ Ramberg, Allmän köprätt s 231.

¹³⁵ Von Post s 185 ff.

¹³⁶ Ramberg, Köpavtal s 166.

¹³⁷ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 147.

NJA 1983 s 385

Mellan Karl C och Bertil S träffades den 6 aug. 1950 ett arrendekontrakt avseende en fastighet. Arrendetiden var 49 år räknat från den 1 juli 1949. I kontraktet angavs att upplåtelsen skedde mot ett ”årligt arrende av kronor 30 kontant och 100 kg höstvetet efter ett pris av den notering, som gäller den 1 jan. samma år arrendet betalas i förskott.” Efter stämning å Bertil S anförde dennes dödsbo: Bestämningen av arrendet efter priset för höstvetet var ett försök till indexreglering, men det har inte motsvarat prisutvecklingen, eftersom priset på höstvetet stått praktiskt taget stilla. **HD** Den höjning av den allmänna prisnivån som inträtt efter avtalets tillkomst har varit av sådan omfattning att den vid talans väckande gällande arrendeavgiften framstår som anmärkningsvärt låg. Försöket till indexreglering som kom till stånd har emellertid inte möjliggjort den åsyftade anpassningen efter den allmänna prisutvecklingen. *”Med hänsyn till den ringa erfarenhet av indexklausuler som får antas ha funnits 1950 har jordägaren inte rimligen bort förutse (egen kursivering) att den reglering som tillkom för att motverka en urholkning av arrendeavgiftens realvärde skulle visa sig olämplig för sitt ändamål.”* På grund av det anförda bör arrendeavgiften jämkas enligt 36 § avtalslagen. Utredningen ger inte stöd för större jämkning än som föranleds av den allmänna prisutvecklingen sådan den framgår av konsumentprisindex.

5.1.2 Standardvillkor

I det mångfacetterade och högrationaliserade moderna samhället begränsas utrymmet för de individuella momenten i avtalet. Ofta är avtalsvillkoren i vart fall huvudsakligen utformade redan i förväg i s.k. allmänna bestämmelser eller standardavtal. Tempot i det moderna affärlivet och behov av standardisering är sådant att man helt inte kan klara sig utan standardavtalen. Det gäller istället att acceptera dem men att genom lämpliga korrigeringar åstadkomma nödvändig balans mellan parternas

intressen.¹³⁸ Genom standardavtalen kan man precisera oklara bedömningar som sker med hjälp av köplagarna och de individuella avtalen. Reklamationstiden kan anges i dagar, ett prisavdrag eller ett skadestånd maximeras till ett bestämt belopp o.s.v..¹³⁹ Lagstiftningen tar i stort sett sikte på det individuella. Standardavtal – med undantag för kollektivavtal – har inte gjorts till föremål för särskild lagreglering med undantag för tillkomststen av AVLK och AVLN, som innebär en anpassning till EG-direktiv.¹⁴⁰ Vid bedömningen av frågan om *standardvillkors* bindande verkan har man likaledes fäst avseende vid motpartens personliga förmåga. Ju mer sakkunnig och resursstark en part är, desto lättare kan man acceptera att standardvillkor blir bindande mot honom.¹⁴¹ Bekämpningen av oskäligen standardavtal sker genom AvtL 36 § samt att AVLK och AVLN ger en administrativ prövning av standardavtals innehåll med hänsyn till behovet av skydd för konsumenter. Lagen ger möjligheter att utfärda förbud mot oskäligen avtalsvillkor.¹⁴² Inom avtalsrätten har det allmänt ansetts att avtalsvillkor i oklara fall bör tolkas till nackdel för den som uppgjort villkoret. Eftersom stora mängder avtal kan uppgöras enligt standardvillkor utan att man ens förhandlat om villkoren innebär att man vid jämkning nödgas att tillämpa samma princip i fråga om jämkning av standardvillkor.¹⁴³ Tillvägagångssättet delas av doktrinen där bl.a. Wilhelmsson konstaterar att vid tolkningen av bestämmelser i uppdragsavtalen måste man likaledes beakta allmänna principer för tolkning av avtal – särskilt syns den standardavtalsrättsliga tolkningsmaximen *in dubio contra stipulatorem* stundom kunna åberopas.¹⁴⁴

---

¹³⁸ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 31.

¹³⁹ Ramberg, Allmän köprätt s 209.

¹⁴⁰ Adlercreutz, Avtalsrätt I s 32.

¹⁴¹ Wilhelmsson, Social civilrätt s 62 ff.

¹⁴² Adlercreutz, Avtalsrätt s 286 ff.

¹⁴³ Prop. 247/1981 s 15.

KKO:1994:140

Sedan ett flertal personer hade ingått avtal med ett bolag (Kummila Oy) om reservering av bostadsaktier till ett fast pris hade bolaget efter en kort tid meddelat dem, att priset måste höjas till följd av stegrad kostnadsnivå samt erbjudit dem möjlighet att annullera sina reserveringar. I de nya reserveringsavtalen hade avtalats ett högre pris och i avtalen hade intagits ett villkor, enligt vilket de som reserverat bostäder inte skulle rikta några krav mot bolaget med anledning av ändringen av reserveringspriset. **HD** Det sistnämnda villkoret utgjorde inte förhinder för dem som reserverat bostad att yrka på återbetalning av köpesumman på den grund, att prishöjningen var ogiltig eller oskäligen enligt rättshandlingslagens tvingande regler om rättshandlingars ogiltighet och jämkning av dem. *”Förhandsbokarna har varit tvungna att godkänna avtalsklausulen som bolaget själv dikterat. Bokarna har varit i en position som inneburit att de inte haft någon möjlighet att förhandla om klausulen och eftersom bolaget som större part självständigt dikterat villkoren får denna anses oskäligen (egen kursivering).”* Med stöd av AvtL 36 § 1 mom. lämnades prishöjningen utan avseende såsom oskäligen och bolaget ålades att återbetala till bostadsköparna skillnaden mellan det höjda priset och det ursprungliga priset.

NJA 1979 s 483

I avtal mellan två näringsidkare - Ekelundbolaget och Bergmanbolaget - uppkom tvist gällande fel i inköpta mätapparater till bensinpumpar. För köpet gällde standardavtalet IM 72 som innehöll en total friskrivning från indirekt skada. Även om målet anhängiggjordes innan 36 § trädde ikraft lade **HD** principerna för stadgandet till grund för avgörandet. Köparen hade gjort gällande att friskrivningsklausulen var obillig och otillbörlig då han intog en underlägsen ställning gentemot säljare. Säljaren hade en årsomsättning på 100 miljoner kronor och köparen endast på 1 miljon kronor. **HD** fann att

---

¹⁴⁴ Wilhelmsson, Avtal om fastighetsförmedling s 42.

varken standardavtalet eller friskrivningsklausulen kunde sättas åtsidan med AvtL 36 §. HD motiverade: ”Av vikt för bedömningen av balansen i ett sådant avtalsförhållande som det nu är frågan om är om allmänt sett, om tillämpade standardvillkor utarbetats ensidigt av företrädare för den ena partssidans intressen eller om både säljar- och köparintressena varit företrädda vid villkorens utformning.” ”Friskrivningsklausulen mellan parterna ansågs ej heller oskälig eftersom omständigheten, att den ena parten såsom i förevarande fall är ett i jämförelse med den andra parten litet företag, inte för med sig något belägg för att parten intar en underlägsen ställning (egen kursivering).” Om standardvillkoret eller friskrivningsklausulen skall anses oskälig, skall detta bero på den helhetsbedömning av avtalssituationen som uttalanden i förarbetena till 36 § avtalslagen. Detta bör läggas till grund för bedömningen.¹⁴⁵

5.1.3 Force majeure

Omöjlighet att fullgöra avtal kan inträffa när force majeure blir för handen. Force majeure kan inträffa innan eller under avtalsförhållandet (oriktiga/ändrade förhållanden). När man bedömer force majeure måste man ta ställning till frågan om *hindersrekvisitet*. Man måste fråga sig om hur starkt hindrande händelser skall inverka på prestationen för att den skall kunna åberopas. Man kan också tala om ”bortom offergränsen” d.v.s. den gräns som man inte skall behöva passera för att uppfylla avtalsförpliktelsen. Parterna måste dock räkna med att göra allt som står i deras makt att fullgöra avtalet.¹⁴⁶ Force majeure är något exceptionellt som inträffar och som fullständigt ligger utanför parternas kontroll.¹⁴⁷ Det kan inte heller uteslutas

---

¹⁴⁵ Prop. 1975/76:81 s 106.

¹⁴⁶ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 207 ff.

¹⁴⁷ Nystén-Haarala s 40 ff. Naturkatastrofer och krig är exempel på situationer som klassas som force majeure. För att slippa räkna upp alla eventualiteter i avtalet så brukar parterna formulera sig med ”alla oförutsedda händelser som parterna inte råder över.” Diskussioner har också förts från doktrinen om ekonomisk och social force majeure, se mera nedan, och dess betydelse för fullgörandet av avtal och hur dessa skall klassas. Allmänt kan dock sägas att gränsdragningen för att en händelse skall bli klassad som force majeure i regel är högt ställda.

att bedömningen bör vara så att friskrivning tillåts endast för force majeure.¹⁴⁸ Med hjälp av force majeure försöker man få till stånd en riskfördelning mellan parterna.¹⁴⁹ Utformningen av force majeure- och befrielseklausuler kräver stor erfarenhet och omsorg. Det krävs att man åtminstone beaktar fyra huvudproblem:¹⁵⁰

- 1) vilka *händelser* som skall ha inträffat (de s.k. klausulhändelserna)
- 2) vilka krav som skall ställas när det gäller möjligheterna att *förutse* klausulhändelserna
- 3) hur en klausulhändelse för att bli relevant skall *påverka* avtalsparterna
- 4) *effekten* av en relevant klausulhändelse; medför den att avtalsförpliktelsen helt faller bort eller medför den endast en justering avseende omfattning av eller tid för prestationen.

KKO:1985-II-86

Rättsfallet visar hur Finlands Högsta domstol dömt i en fråga om force majeure och att gränsen är satt högt. Bedömningen att force majeure inte låg för handen kan varit att det var fråga om privatperson som drabbades: En resenär hade blivit tvungen att återvända från en sju dagars sällskapsresa efter sex dagar. Heikkilä hade beställt en resa till Rimini med start den 16/6 –79 med hemfärd den 23/6 –79. Avgångstiden var ursprungligen kl. 23.40 men ändrades till kl. 12.30 då Finnair, som ombesörjde flygningen, fått omdirigera plan med efterföljande problem p.g.a. flygstrejk i USA. Resespecifikationen innehöll en klausul under VIII 2 ”Researrangören ansvarar ej för skada, som åstadkommit av force majeure (katastrofer, strejker och dylikt).” Researrangören, som hade bestämt när returrejan med flyg skulle ske, åberopade trafikstörningar som drabbat dess egen avtalspart,

---

¹⁴⁸ SOU 1974:83 s 178.

¹⁴⁹ Ramberg, Allmän avtalsrätt s 49. Hinder och oförutsedda omständigheter som ligger utanför en parts s.k. ”kontroll”, och som inträffar utan att han kunnat eller bort kunna förutse dem, kan åberopas, medan sådana hinder som ligger inom en parts kontrollfär också får bäras av honom oavsett möjligheten att förutse och förhindra dem och oavsett hur ofördelaktigt de verkar.

flygbolaget, och som ursprungligen berott på åtgärder av myndigheterna, såsom force majeure. **HD** ”Researrangören har ej visat, trots att det varit flygstrejk i USA, att denna situation varit ett problem som inte kunnat övervinnas av researrangören (egen kursivering).” Händelsen kan därför inte klassas som force majeure och researrangören ålades att betala skadestånd till resenären.

Force majeure har allmänt uppfattats, i rättspraxis, som en grund som fritager gäldenären från skadeståndsskyldighet.¹⁵¹ Detta torde också gälla för social och ekonomisk force majeure. Social force majeure kommer ej att behandlas närmare i detta arbete då detta rör konsumentsituationer.

5.1.4 Ekonomisk force majeure

Vid ekonomisk force majeure kan man angripa problemet med hjälp av såväl köprättsliga som avtalsrättsliga regler.¹⁵² Ekonomisk force majeure anses vara en *mycket stark prisstegring* på speciella nyttigheter, vilken inte kan hänföras tillbaka på vanlig force majeure med krig, inre oroligheter o.s.v...¹⁵³ Kriserna eller krigiska förvecklingar kan dock innebära att balansen i avtalet helt förrycks genom dessa oförutsedda omständigheter.¹⁵⁴ En stark prisstegring skulle kunna vara anledning att befria t.ex. säljaren från skadeståndsskyldighet på grund av utebliven leverans, när vad som krävdes för leveransens fullgörande legat helt och hållet utanför förutsättningarna för avtalet eller skulle medföra alltför stora ekonomiska uppoffringar.¹⁵⁵ De huvudsakliga möjligheterna vid ekonomisk force majeure är att avtalet kan sägas upp i förtid, att priset höjs samt att avtalsvillkoren ändras i något annat avseende.¹⁵⁶ Utgångspunkten är dock att vardera parten skall bära risken för att han kan fullgöra sina avtalsförpliktelser.

---

¹⁵⁰ Ramberg, Köpavtal s 115.

¹⁵¹ Taxell, Avtal och rättsskydd s 320 f.

¹⁵² Von Post s 191.

¹⁵³ Hellner, Speciell kontraktsrätt. Allmänna ämnen s 74 f.

¹⁵⁴ Ramberg, Köpavtal s 165.

¹⁵⁵ Adlercreutz, Avtalsrätt II s 139 f.

¹⁵⁶ Hellner, Speciell kontraktsrätt. Allmänna ämnen s 74 f.

5.2 Diskussion

Av lag, förarbetena, rättspraxis och de nordiska juristmötena kan man konstatera att syftet med den harmonisering som skett inom den nordiska avtalsrätten och framförallt dess 36 § har lett till att tolkningen mellan finsk och svensk rätt är likartad när man använder sig av generalklausulen. *”Eftersom den nuvarande 36 § är i stort gemensam för de nordiska länderna, ligger det nära till hands att söka ledning i en jämförelse med rättsavgöranden i våra grannländer (egen kursivering).”*¹⁵⁷ Länderna skyddar speciellt konsumenter, svagare avtalsparter t.ex. småföretagare, och andra som kan behöva hjälp i jämkningen eller ogiltighet vid avtalstvister. *Syftet med en generalklausul som man kan använda inom hela förmögenhetsrättens område och som är tvingande har betytt mycket i tolkningen för skäligare avtal mellan parterna.* Trots att ordalydelsen inte är likartad i den finländska och svenska generalklausulen kan man konstatera att funktionen är likvärdig och att den tolkning som sker i domstolarna inte avviker nämnvärt mellan de bägge länderna.

Kommersiella avtal kan i vissa fall komma att tolkas restriktivt, för att visa detta kan följande citat från HD i Sverige nämnas: ”Avtalet är emellertid av utpräglat kommersiell natur. Franchisetagaren befinner sig normalt inte i något tvångsläge gentemot franchisegivaren när avtalet ingås. Affärsmässiga överväganden styr parternas handlande och avtalet är ofta - såsom i förevarande fall - förenat med ett avsevärt ekonomiskt åtagande från franchisetagaren.”¹⁵⁸ ”Det är också naturligt att anse borgen lämnad för kommersiella ändamål omfattad av den affärsrisk som sammanhänger med all kommersiell verksamhet. Risktagandet i själva affärsverksamheten bör i princip åvila företagaren.”¹⁵⁹ Lars Gorton ger sin syn på avtalslagens 36 §: ”Enligt min mening bör generalklausulen tillämpas med varsamhet och inte användas för att göra justeringar i eller sätta åt sidan klausuler eller avtal

---

¹⁵⁷ Grönfors, Avtalslagen s 221.

¹⁵⁸ NJA 1992 s 290 s 298.

¹⁵⁹ NJA 1999 s 408 s 422.

bara för att de synes vara oskäligen. Det finns anledning att pröva omständigheterna i enskilda fall.”¹⁶⁰

Kommersiella avtal mellan avtalsparter som drabbats av bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar som skall bedömas med hjälp av AvtL 36 § kommer i stort att få samma utfall oavsett om man använt sig av finländsk eller svensk rätt i lagvalet.

Principen att avtalsvillkor – individuellt framförhandlade eller i standardavtal – anses godtagbara när de endast åsyftar att precisera vad som skall gälla men att man samtidigt måste uppmärksamma att precisionskravet kan behöva åsidosättas om det tillämpas illojalt eller medför ett oskäligt resultat.¹⁶¹

Viktigt att komma ihåg är att näringsidkare - jämnbördiga - som vill ingå kommersiella avtal och som har möjligheten att granska avtalet med sakkunskap och professionell vägledning får räkna med att vites-, skilje- eller friskrivningsklausuler med största sannolikhet kommer att förbli i kraft, AvtL 36 § ej blir tillämplig, om man skulle få olika uppfattningar om dessa klausuler.¹⁶² Undantag från detta och möjlighet till jämkning medges dock vid extrema fall.¹⁶³

---

¹⁶⁰ Gorton, Anm. av von Post, Studier kring 36 § avtalslagen..... SvJT 2000 s 751 ff. s 760.

¹⁶¹ Ramberg, Allmän köprätt s 212.

¹⁶² Prop. 1975/76:81 s 140 ff.

¹⁶³ von Post s 234 ff.

6 Sammanfattande kommentarer

Bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar har alltid ställt till med problem för avtalsparter som ingått avtal med varandra. Avtal som ingås (i kommersiella sammanhang – avtal mellan näringsidkare) kan innebära att ena parten får erkänna en större förlust trots att man inte förfarit vårdslöst. Det kan inträffa naturkatastrofer, krig, revolutioner o.s.v. men dessa force majeure händelser är i regel reglerade i avtalet. Andra mera svår reglerade problemen som uppstår kan orsakas av att den ena partens handlingssätt, antingen före eller efter avtalsslutet. Handlingssätten kan antingen vara av frivillig karaktär, där man försöker undkomma sina skyldigheter som följer av avtalet. De ofrivilliga handlingssätten kan vara att den ena parten blir svårt sjuk, att dödsfall inträder eller andra personliga förhållanden man inte råder över. Tillverkningsindustrin kan också drabbas av grundläggande ändringar i förutsättningarna t.ex. en brand som förstör möjligheterna att tillverka. Andra fall kan naturligtvis också förekomma men dessa är i regel beroende av utomstående faktorer, t.ex. prisindexjustering eller ny lagstiftning vilket parterna inte råder över.

De nordiska länderna har åtminstone delvis lyckats harmonisera sina avtalslagar (även om ordalydelserna inte är identiska) och köplagar, där CISG spelat en stor roll. Syftet har varit att genom avtalslagens 36 § kunna komma tillrätta med oskäligen avtalsvillkor för svagare avtalsparter t.ex. konsumenter och småföretagare. Generalklausulen skall dock inte begränsas av detta utan vara tillämplig på hela förmögenhetsrättens område och alla typer av avtal. EU medlemskapet innebär att de harmoniseringssträvanden som finns där, gäller för Finland likväl som för Sverige. Romkonventionen, Lag (1998:167) om tillämplig lag för avtalsförpliktelser, gäller som lag i Sverige och fastställer för varje enskilt avtal vilken rättsordning som skall

vara avtalsstatut, dock ej avtal som ingåtts före den 1 juli 1998. Romkonventionen har utarbetats inom EU, men den utgör en separat konvention och tillhör inte EG-rätten i snäv mening. Konventionen har bl.a. till syfte att underlätta lagvalet vid en dispyt och artiklarna 3 och 4 har till uppgift att reglera frågan vilken lag som skall tillämpas på avtalet.

Medlet för domstolarna i **Sverige** när de tolkar bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut) är framför allt generalklausulen i AvtL 36 § och förutsättningsläran. *AvtL 36 §* tar primärt sikte på de speciella klausuler som finns i avtalet och den sägs därför vara klausulinriktad. Men paragrafen kan ändock vid prövningen av oskäligen avtalsklausuler göra en helhetsbedömning av avtalet och ogiltigt förklara hela avtalet. ”Ett avtal bör emellertid ses som en sammanhängande helhet. Vid tolkningen av en avtalsbestämmelse kan man därför ofta hämta ledning i andra avtalsbestämmelser.”¹⁶⁴ Jämför den finländska helhetsbedömningen som är likartad den svenska: ”Vid avtalstolkning skall man vid sidan av ordalydelsen ta hänsyn till alla andra tolkningsfakta som har betydelse för klargörande av avtalsinnehåll. Sådan här tolkningsfakta kan vara t.ex. avtalsförhandlingarna som lett fram till avtalsslut.”¹⁶⁵ Generalklausulens syfte är att öka möjligheterna för domstolarna att komma till rätta med oskäligen avtalsvillkor. Konsumentskyddet och skyddet för svagare part är viktigt att skydda på ett effektivt sätt. Till de svagare avtalsparterna nämns särskilt småföretagarna och deras skyddsbehov. Generalklausulen AvtL 36 § skall ses som ett komplement som ger domstolarna en ökad möjlighet att jämka oskäligen avtalsklausuler. *Förutsättningsläran* har HD använt sig av vid sidan av AvtL 36 § för att ogiltighetsförklara vissa avtal då de grundläggande förutsättningarna har ändrats på ett avgörande sätt. Fördelen med förutsättningsläran i Sverige är att det är en allmän rättsgrundsats fastslagen av HD (NJA 1985 s 178 och 1996 s 410) och de tydliga ramar

---

¹⁶⁴ NJA 1992 s 403 s 413.

¹⁶⁵ KKO:2001:34

som framträder ur rättspraxis tillämpning. Förutsättningsläran som allmän rättsgrundsats har sålunda den rättstekniska funktionen att utgöra en mellanlösning mellan att behandla ett handlande som kontraktsbrott, vilket skulle kunna medföra skadeståndsskyldighet, och att inte tillämpa handlandet någon relevans alls. Nackdelen för avtalspart som åberopar förutsättningsläran är att rekvisiten för förutsättning, synbarhet, väsentlighet och relevans (risk) måste vara täckta för att kunna nå framgång med läran.

Avtal skall hållas (*pacta sunt servanda*) är en annan allmän rättsgrundsats som tillämpas i Finland och Sverige. Frågor som kan uppstå och tolkats av HD är bl.a. vilken betydelse skall man tillämpa sådana avtalsförutsättningar som inte har utvecklats till avtalsvillkor? Såsom en *allmän huvudregel* kan sägas att en part vars avtalssyfte vilar på vissa förutsättningar inte kan åberopa dessa, om han inte fått den andra att acceptera dem i form av villkor i ett muntligt eller skriftligt avtal. Den part som har sådana förutsättningar, den s.k. förutsättningskontrahenten, får själv bära risken av att förutsättningarna är oriktiga eller sedermera brister.

När skall man använda AvtL 36 § istället för förutsättningsläran? Förarbetena och doktrinen har olika åsikter om lärans tillämpningsmöjligheter men konstaterbart är att HD använt sig av läran. Förarbetena framhåller att förutsättningsläran bör kunna användas särskilt när total ogiltighet eftersträvas. Ur SOU kan man utläsa: ”En möjlighet att tillämpa generalklausulen vid ändrade förhållanden bör emellertid inte ges innebörden, att generalklausulen träder istället för den s.k. förutsättningsläran vid bristande förutsättningar.”¹⁶⁶ Lehrberg sammanfattar förhållandet mellan 36 § avtalslagen och förutsättningsläran: ”Förutsättningsläran bör i första hand användas vid felaktiga förutsättningar (förf. anm. bristande förutsättningar/ändrade förhållanden). För flertalet sådana fall ger förutsättningsläran mer utförliga och preciserade bedömningsgrunder. Men är förutsättningen inte relevant, eller är

---

¹⁶⁶ SOU 1974:83 s 157.

relevansfrågan svår att bedöma, bör generalklausulen i 36 § kunna tillgripas, ifall oskälighetsnormen ger besked om att ett avtalsvillkor är oskäligt även bortsett från förutsättningen.”¹⁶⁷ HD i Sverige har förklarat när förutsättningsläran skall tillämpas: ”Ogiltighet av ett avtal enligt reglerna i en allmän förutsättningslära kommer i fråga först om för en bedömning relevanta villkor, uttryckliga eller tolkningsvis fastställda, särskilda regler beträffande avtalstypen eller i övrigt tillämpliga lagbestämmelser saknas. Förutsättningsläran kan med andra ord ses som ett komplement till främst avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i avtalslagen.”¹⁶⁸ Mot detta står t.ex. Hellner som hävdar att: ”När en tillämpning av avtalet leder till olämpliga konsekvenser, på grund av ändrade förhållanden, ger 36 § avtalslagen i sin nuvarande formulering ett bättre stöd än förutsättningsläran för en modifikation, låt vara att det får betraktas som en nödfallsutväg att tillämpa stadgandet på avtal mellan jämställda parter.”¹⁶⁹ Den största funktionen i svensk rätt som förutsättningsläran haft är som ”tolkningshjälp”. När ett avtal tolkat enligt vanliga regler inte ger stöd för ett resultat, som framstår som rimligt i betraktande av avtalets innehåll i övrigt och parternas avsikter vid ingåendet, kan förutsättningsläran tas till hjälp för att komma till det lämpliga resultatet.¹⁷⁰

Finland har en med Sverige och övriga Norden harmoniserad *avtalslag* och dess 36 § ger parterna en möjlighet att frånträda avtalet helt eller att jämka vissa delar. I Finland har domstolen en mycket stor frihet vid sin helhetsbedömning av jämningsfrågan.¹⁷¹ Finsk tolkning med generalklausulen är likartad den svenska när det gäller att jämka eller att ogiltigförklara bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar (misstag eller okunnighet vid avtalsslut). Generalklausulen har samma vidsträckta möjligheter i de bägge länderna (även övriga Norden)

---

¹⁶⁷ Lehrberg, Förutsättningsläran – en rättsregel i modern svensk rätt s 201, SvJT 1990 s 187.

¹⁶⁸ NJA 1996 s 410 s 417.

¹⁶⁹ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 141.

¹⁷⁰ Hellner, Festskrift till M, Ylöstalo s 149.

¹⁷¹ Von Post s 63.

att komma åt oskäligen avtal där skyddet för konsumenter och svagare avtalsparter är det viktiga. "Förutsättningsläran som lära" används däremot ej i Finland utan man har valt att göra en helhetsbedömning av fallen när det varit aktuellt. Nackdelen är att den finska bedömningen av förutsättningar inte har något som motsvarar den allmänna rättsprincip som man kan i den svenska rätten. Fördelen å andra sidan är att man inte är bundna av rekvisiten förutsättning, synbarhet, väsentlighet eller relevans (risk) utan man kan vidga sitt synsätt. Finsk rätt kan på ett annat sätt tillmötesgå tredjemans intresset i en helhetsbedömning av bristande eller oriktiga förutsättningar. Förutsättningarna kan vägas in direkt i tolkningen utan att de behöver ses som ett komplement till avtalstolkning och ogiltighetsgrunder. Finländsk rätt använder sig vidare av begreppet "förutsättning" när man dömer men att man inte nämner själva "förutsättningsläran som lära". Många i den finländska doktrinen har kritiserat förutsättningsläran, däribland Taxell, och man har också inom domstolsväsendet valt att följa denna kritiska syn på förutsättningsläran.

Slutsats

Harmoniseringen inom den nordiska avtalsrätten innebär att domstolarna skall ha en likartad bedömning av de aktuella fallen som kommer upp för dem att lösa. *Undersökningen visar att jämkningsgrunderna via avtalslagen och framför allt genom dess 36 § är likartade. Praxis från våra nordiska grannländer skall vidare kunna vara vägledande för de svenska domstolarna och vice versa.*¹⁷² De svenska domstolarna har också använt sig av förutsättningsläran, för att bedöma fall med bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar, och visat när denna lära skall användas, samt skillnaden mot AvtL 36 §. Läran, dess tillämpning och syfte, har varit och är omdiskuterad inom den nordiska doktrinen.

---

¹⁷² Eget konstaterande.

Inom avtalsrätten är det vidare nödvändigt att i konkreta avgöranden förlita sig till de s.k. allmänna rättsprinciper som utvecklats. Rättsprincipernas funktion är att vara vägledande för rättsutvecklingen.¹⁷³ Även om rättsprinciperna inte åberopas uttryckligen ingår dessa i den helhetsbedömning som rättsliga avgöranden förutsätter. Den allmänna rättsprincipen skall alltså vara generellt vägledande för domstolarna, då dessa avgöranden anger i vilken riktning en konkret lösning bör ske, när en avtalskonflikt skall lösas.

Vid ingående av kommersiella avtal – avtal mellan näringsidkare - där man skall göra ett lagval mellan finsk och svensk rätt skulle jag rekommendera den finska rätten om förhandlingarna företagits på finska eller i Finland och vice versa. Några större skillnader föreligger ej i avtalsuttolkning mellan finsk och svensk rätt, vad gäller bristande förutsättningar även om lösningsmetoden skiljer sig.¹⁷⁴

Ju mer jag studerat ämnet desto mer växer min ståndpunkt fram vad gäller tillämpningen av avtalslagens 36 § och förutsättningsläran. Jag anser att man klarar sig utan förutsättningsläran för att istället använda sig av en helhetsbedömning och att jämka bristande förutsättningar/ändrade förhållanden och oriktiga förutsättningar men hjälp av avtalslagens 36 § eller andra jämningsparagrafer som finns inom rättssystemen. Problemen som kan uppkomma kan lösas genom en helhetsbedömning där man väger in alla relevanta omständigheter för att kunna göra en så korrekt bedömning som möjligt. Bedömningen skall inte behöva falla med rekvisiten förutsättning, väsentlighet, synbarhet och relevans (risk). Kan det vara så att man i Finland har en ”modernare” metod att lösa avtalsrättsliga problem? Jag skulle vilja påstå detta. Varför?

Avtalslagens 36 § (Sverige) innehåller de viktigaste rekvisiten som krävs för göra en helhetsbedömning: ”(1) hänsyn till avtalets innehåll, (2)

---

¹⁷³ Taxell, Avtal och rättsskydd s 75.

¹⁷⁴ Eget konstaterande.

omständigheterna vid avtalets tillkomst, (3) senare inträffade förhållanden och (4) omständigheterna i övrigt.”

Regeln i 36 § AvtL är generell i den mening att den innefattar hela AvtL:s tillämpningsområde och alltså sträcker sig utomordentligt långt.¹⁷⁵ Rekvisiten täcker förutsättningarna för jämkning och medför att förutsättningsläran blir en onödig komplicering av lösningsmetod.

Anmärkningsvärt är att man i Sverige fört diskussion redan på 1960-talet om man skulle avskaffa förutsättningsläran, eftersom den inte ansågs tillräckligt ”modern” i sin funktion.¹⁷⁶ Högsta domstolen (Sverige) går sedan motsatt väg, och konstaterar att man tillämpar förutsättningsläran även om man har en generalklausul som öppnar möjligheterna till en vidsträckt tolkning.

Kritikerna till den finländska tolkningsmetoden skulle också kunna hävda att den faktiska öppenheten minskar förutsebarheten i finländsk rättspraxis? I detta hänseende skulle jag vilja konstatera att visst ligger det något i resonemanget, men att den rättspraxis som vuxit fram i Finland, angående begreppet ”förutsättning”, är så pass omfattande att vägledning om tolkning vid bristande förutsättningar/ändrade förhållanden kan hämtas där.

Med hänsyn till detta är den finländska tolkningsmetoden att föredra.

---

¹⁷⁵ Grönfors, Avtalslagen s 220 f.

¹⁷⁶ Se Vahlén, Bör förutsättningsläran avskaffas? TfR 1953 s. 394.

Bilaga

Rättshandlingslagen 36 § i Finland

Lag om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 13.6.1929/228.

Är villkor i rättshandling oskäligt eller skulle dess tillämpning leda till oskälighet, kan villkoret antingen jämkas eller lämnas utan avseende. Vid prövning av oskäligheten skall beaktas rättshandlingens hela innehåll, parternas ställning, förhållandena då rättshandlingen företogs och därefter samt övriga omständigheter.

Är i 1 mom. avsett villkor sådant att det till följd av jämkningen av villkoret inte är skäligt att avtalet i övrigt oförändrat blir i kraft, kan avtalet jämkas även till övriga delar eller förordnas att förfalla.

Såsom villkor i rättshandling betraktas även utfästelse om beloppet är vederlag.

På jämkning av ett avtal om en konsumtionsnyttighet mellan en konsument och en näringsidkare tillämpas konsumentskyddslagen (38/78).

Avtalslagen 36 § i Sverige

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Avtalsvillkor får jämkas eller lämnas utan avseende, om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Har villkoret sådan betydelse för avtalet att det icke skäligen kan krävas att detta i övrigt skall gälla med oförändrat innehåll, får avtalet jämkas även i annat hänseende eller i sin helhet lämnas utan avseende.

Vid prövning enligt första stycket skall särskild hänsyn tags till behovet av skydd för den som i egenskap av konsument eller eljest intager underlägsen ställning i avtalsförhållandet.

Första och andra styckena äga motsvarande tillämpning i fråga om villkor vid annan rättshandling än avtal.

I fråga om jämkning av vissa avtalsvillkor i konsumentförhållanden gäller dessutom 11 § lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden.

Litteraturförteckning

Adlercreutz, A, *Avtalsrätt I*, 10:e upplagan Juristförlaget i Lund 1995.

- *Avtalsrätt II*, 3:e upplagan Juristförlaget i Lund 1991.
- *Lärobok i allmän avtalsrätt*, P. A. Nordstedt & Söners Förlag, Bloms boktryckeri AB, Lund 1985.

Gorton, L, *Nationell rätt och Internationella köpavtal*, 4:e upplagan Studentlitteratur, Lund 1990.

- *Anm. av von Post, Studier kring 36 § avtalslagen med inriktning på rent kommersiella förhållanden*, Stockholm 1999, SvJT 2000 s 751 ff.

Grönfors, K, *Avtalsgrundande rättsfakta*, Nerenius & Santérus Förlag AB, Göteborg 1993.

- *Avtalslagen*, 3:e upplagan, CE Fritzes AB, Göteborg 1995.

Hellner, J, *Förutsättningsläran 1997*, JT 1997-98 s 201.

- *Generalklausulerna och avtalsrättens utveckling*, FJFT 1975 s 92-110.
- *Festskrift till M, Ylöstalo*, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1987.
- *Kommersiell avtalsrätt*, Kompendium av Jan Hellner. Stiftelsen Juristförlaget vid Stockholms universitet, Stockholm 1986.
- *Kommersiell avtalsrätt*, Kompendium av Jan Hellner 4:e upplag. Stiftelsen Juristförlaget vid Stockholms universitet, Stockholm 1993.
- *Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt*, 2:a upplagan 2 häftet. *Allmänna ämnen*, Juristförlaget JF AB, Stockholm 1993.
- *Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt*, 3:e upplagan 1 häftet. *Särskilda avtal*, Juristförlaget 1996.

Heuman, L, *Reklamationsnämnder och försäkringsnämnder*, 1980.

Kleineman, J, *Förutsättningsläran och jura novit curia*, JT 1993-94 s 881-892.

- *Jämknings av försäkringsavtal med stöd av 36§ avtalslagen*. JT 1989-90 s 103 ff.

Lehrberg, B, *Borgen (red.)*, Förutsättningsfrågor, regressfrågor, konsumentfrågor, Författarna och Fritzes Förlag AB, Stockholm 1995.

- *Förutsättningsläran*, Skrifter från Juridiska Fakulteten i Uppsala 1989.

- *Förutsättningsläran – en rättsregel i modern svensk rätt*, SvJT 1990 s 187.

- *Omförhandlingsklausuler, Betydelse och rättslig behandling, tillämpningsområden, rekvisit och rättsföljder*. Upplaga 1:1 Norstedts Juridik AB Stockholm 1999.

Nystén-Haarala, S, *The Long-term Contract Contract Law and Contracting*, Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 1998.

Portin, G, Om jämkning av oskäligen avtal. FJFT 1974 s 323 ff.

Pålsson, S, och Quitzow, C M, *EG-rätten Ny rättskälla i Sverige*, svenskt Tryck AB Stockholm 1993.

Pöyhönen, J, *Sopimusoikeudenjärjestelmä ja sopimustensovittelu*, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1988.

Ramberg, J, *Allmän avtalsrätt*, 2:a upplagan AB INTRALAW och Juristförlaget Stockholm 1989.

- *Allmän köprätt*, Det köprättsliga regelsystemet och marknadspraxis, Norstedts Tryckeri, Stockholm 1999.

- *Avtalsskrivaren och 36 § avtalslagen*. Festschrift till Sveriges Advokatsamfund, Stockholm 1987 s 503 ff.

- *Köpsavtal, Samt transportavtal och andra anslutande avtal*, Förlags AB Industrilitteratur, 1993.

Ramberg, J, och Hultmark, C, *Allmän avtalsrätt*, 5:e upplagan, Norstedts Tryckeri, Stockholm 1999.

Sisula-Tulokas, L, *Harmonisation of nordic law – is it needed?* Essays in honor of Hugo Tiberg, upplaga 1:1, Författarna och Norstedts Juridik AB, Stockholm 1996.

- *Ulkomaankauppa-oikeus (red.)*, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.

Taxell, L E, *Avtal och rättsskydd*, Åbo akademi, Åbo 1972.

- *Avtalsrätt, bakgrund sammanfattning utblick*, Juristförlaget Norstedts Tryckeri AB 1997.

- *Köplagen, några riktlinjer*, Åbo akademi, Åbo 1991.

- *Jämknings av avtal*. FJFT 1984 s 606 ff.

- *Om avtalsetik*. FJFT 1979 s 487 ff.

Vahlén, L, *Avtal och tolkning*, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1960.

- *Bör förutsättningsläran avskaffas?* TfR 1953 s 394-409.

Von Post, C-R, *Studier kring 36 § avtalslagen med inriktning på rent kommersiella förhållanden*, Förlag Claes-Robert von Post och Jure Ab, Stockholm 1999.

Wilhelmsen, T-L, *Avtaleloven § 36 og økonomisk effektivitet*, TfR 1995 s. 1-246.

Wilhelmsson, T, *Avtal om fastighetsförmedling*, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1979.

- *Social civilrätt*, Lakimiesliiton kustannus, Vammalan Kirjapaino Oy 1987.

Offentligt tryck

Propositioner

Finland:

247/1981

Sverige:

1975/76:81

SOU

1974:83

Nordiska juristmötet

- Det 31 nordiska juristmötet i Helsingfors 19 – 21 augusti 1987, del I, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1987.

- Det 31 nordiska juristmötet i Helsingfors 19 – 21 augusti 1987, del II, Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1988.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen i Finland, KKO

KKO:1982-II-192

KKO:1985-II-86

KKO:1987:103

KKO:1990:124

KKO:1990:138

KKO:1993:20

KKO:1994:140

KKO:1998:18

KKO:2000:34

KKO:2000:121

Högsta domstolen i Sverige, NJA

NJA 1970 s 72

NJA 1979 s 483

NJA 1981 s 269

NJA 1983 s 358

NJA 1985 s 178

NJA 1989 s 346

NJA 1989 s 614

NJA 1990 s 24

NJA 1992 s 290

NJA 1992 s 403

NJA 1993 s 319

NJA 1996 s 410

NJA 1999 s 408

NJA 1999 s 575

Arbetsdomstolen i Sverige, AD

AD 1997 Nr. 7

